

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
PŘÍRODOVĚDECKÁ FAKULTA
MEZINÁRODNÍ ROZVOJOVÁ STUDIA

PŘÍSTUP FRANCIE KE SVÝM ZÁMOŘSKÝM ÚZEMÍM

Případová studie: Martinik

Diplomová práce

Autor: Bc. Kateřina Mrázková

Vedoucí práce: Mgr. Simona Šafaříková, Ph.D.

Olomouc 2016

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma: „Přístup Francie ke svým zámořským územím – Případová studie Martinik“ vypracovala samostatně a uvedla jsem všechny použité podklady a literaturu.

V Olomouci dne 15. dubna 2016

Kateřina Mrázková

Mé profesorce Simoně Šafaříkové, Univerzitě Palackého v Olomouci, rodině.

Chtěla bych Vám všem poděkovat za odbornou a lidskou podporu během celého studia. Velmi si této projevené důvěry vážím. Mé vedoucí práce zároveň vděčím za svůj objevený, pravděpodobně trvalý, vřelý vztah k frankofonii.

Mým kamarádkám, dědečkovi a Alexandrovi děkuji za milé rozptýlování a psychickou podporu ve chvílích psaní této práce. Také Ivě, která mi byla oporou.

Abstract

This master thesis deals with a legacy of colonialism in case of France and its overseas departments and regions. Aim of the dissertation is to reflect a relation of hexagonal France to its overseas from a position of the postcolonial discourse. It is principally the French presence in the Caribbean area that will be brought into focus.

Key words: colonialism, France, identity, Martinique, overseas departments, post colonialism, French West Indies, slavery

Résumé

Ce mémoire porte sur l'héritage du colonialisme dans le cadre de la France et ses départements et régions d'outre-mer. But de la thèse est refléter relation de la France hexagonale vers son outre-mer ; vue de position du discours postcolonial. C'est principalement la présence française dans la région de la Caraïbe (notamment en Martinique) qui sera mis au point.

Les mots-clefs : les Antilles françaises, colonialisme, départements d'outre-mer, esclavage, France, identité, Martinique, régions ultra-marins

Anotace

Tato diplomová práce se zabývá odkazem kolonialismu Francie na příkladu jejích zámořských území. Cílem práce je reflektovat vztah metropolitní Francie k jejím zámořským departementům s využitím diskurzu postkolonialismu. Pozornost bude věnována francouzské přítomnosti v oblasti Karibiku s akcentem na zámořský departement a region Martinik.

Klíčová slova: Antily, Francie, identita, kolonialismus, Martinik, otroctví, ultraperiferní regiony, zámořské departementy

Obsah

Úvod	9
ČÁST I: FRANCIE A JEJÍ KOLONIÁLNÍ MINULOST	13
1 Kolonialismus jako strategie rozvoje	15
1.1 Definice kolonialismu	15
1.2 Obchodní expanze – dopady merkantilismu	16
1.3 Koloniální systém	19
1.3.1 Objevení Ameriky a zotročení domorodců	19
1.3.2 Od kontroverze ve Valladolidu k Černému kodexu	20
1.3.3 Obchod s černými otroky	22
2 Francouzský kolonialismus	25
2.1 První francouzská koloniální říše	25
2.1.1 Opožděná, leč důmyslná koloniální expanze	26
2.1.2 Pád první koloniální říše, nezamýšlený efekt napoleonských válek	27
2.2 Druhá francouzská koloniální říše	28
2.2.1 Ambice, která přežívá dekády i politické režimy	28
2.2.2 Konec expanze v důsledku vyčerpání mateřských zemí	29
2.3 Dekolonizace znamená vystřízlivění	30
2.4 Frankofonie: nekoloniální koncept?	31
ČÁST II: PŘÍPADOVÁ STUDIE MARTINIK	35
3 Martinik: Od kolonie k zámořskému departementu	37
3.1 Koloniální minulost Martiniku	38
3.1.1 Francouzská koloniální politika na Martiniku	38
3.1.2 Revoluční snahy o zrušení otroctví	40
3.2 Asimilační politika	45
3.2.1 Intelektuální požadavky (Frantz Fanon, Aimé Césaire)	45
3.2.2 <i>The Loi Césaire</i> – departementalizace	51
3.3 DOM-TOM, COM	53
3.3.1 Zámořská Francie	53
3.3.2 Evropská unie a ultraperiferní regiony	57

4 Martinik: Současné výzvy	61
4.1 Geografické podmínky determinující rozvoj	61
4.2. Banány z Martiniku: environmentální kolonialismus?	63
4.3 Turismus: od betonizace k plantážnímu turismu	65
Závěr	69
Francouzská terminologie a její české ekvivalenty	72
Seznam francouzských zkratk a akronym	73
Zdroje	75
Obrazové přílohy	81

Le Noir veut être Blanc. Le Blanc s'acharne à réaliser une condition d'homme.

Černoch chce být bělochem. Běloch se snaží naplnit lidský úděl.

Frantz Fanon

Úvod

Martinik (francouzsky Martinique)¹ je vzorovým příkladem regionu, kdy koloniální expanze, genocida původního obyvatelstva a obchod s otroky, znamenala absolutní počátek nové kultury. Rok nula. Kreol neví, jaký má původ, *západní Afrika* je pro něho pojem příliš vzdálený. Francie je geograficky i mentálně mnohem blíž. Podobně na Guadeloupu, tam ale rozdílný socioekonomický vývoj předurčil výraznější odklon od koloniálních struktur a nižší míru závislosti.

Po kategorickém „NE kolonialismu“ se odlesk imperiální slávy evropských mocností jeví spíše jako kontroverzní, bizarní. Přesto existují v jednadvacátém století regiony, které jako by zaspaly v čase a lákají turisty na tradice, jež jim byly v minulosti násilně vnuceny. Francouzský region a departement Martinik je jedním z nich. Návštěvníka čeká exkurze po plantážích s cukrovou třtinou a naučné kolečko po místních palírnách rumu, mumraj na tržišti a tělnaté černošky v tradičním pestrobarevném kroji, propagační brožury lákající na starou historii – počínaje objevením Ameriky roku 1492. Počátek nové identity a kreolské duše. Na internetu je možné shlédnout reklamu na „banány z Guadeloupu a Martiniku“, jež ctí různá koloniální klišé a zpocené sběrače z plantáží znázorňuje jako šťastlivce. Je to, jako by se kolektivní bolest vytratila a zbyla požehnaná radost za to, že „jsme přežili“.

Na rozdíl od zemí, které prošly dekolonizačním procesem a staly se z nich nezávislé státy, se přimkly takzvané *staré kolonie* po druhé světové válce více ke své evropské matce. Departementalizace demonstruje takové přiblížení vůbec nejsilněji. Francie má v současnosti zámořských departementů pět: Francouzskou Guyanu, Guadeloupe, Martinik, Mayotte a Réunion.

Tato práce se zabývá otázkou, do jaké míry je dnes žádoucí mít zámořská území. Je to legitimní? Historik Laurent Jalabert nazývá francouzskou svrchovanost na

¹ Martinique je zámořský departement a region Francie (DOM-ROM), který leží na stejnojmenném ostrově v Karibském moři. Je součástí souostroví Malých Antil. Hlavním městem ostrova je Fort-de-France. Ostrov má rozlohu 1128 km², v roce 2009 na něm žilo 396 404 obyvatel, hustota osídlení dosahovala hodnoty 351 obyvatele na km². Žije zde 90 % černochů, 5 % bělochů a 5 % jiných etnik. Úředním jazykem je francouzština, používá se zde i antilská kreolština.

Martiniku „kolonizací beze jména“ (Jalabert, 2007, 269; podle Chivallon 2012). Co představuje Martinik pro Francii? A čím je Francie pro Martinik?

Ve své diplomové práci jsem si dala za úkol reflektovat současný status francouzských zámořských území (jehož exkluzivitu potvrzuje existence Ministerstva zámořských území, *Ministère des Outre-mer*), která přímo podléhají správě v Paříži, konkrétně zámořských departementů.² Ty mají, na rozdíl od zámořských společenství, status totožný s departementy v metropolitní části země. Přišlo mi proto vhodné orientovat svůj výzkum tímto směrem a pokusit se zohlednit specifika spojená s touto problematikou pro českého zájemce, jenž by byl jinak odkázán na francouzsky psané zdroje. Bylo to právě nedostatečné zachycení problematiky francouzských zámořských departementů s ohledem na jejich historickou podmíněnost na české akademické půdě, co mne vedlo k výběru tématu této diplomové práce.

Vzhledem k této volbě shledávám signifikantní využití v práci postkoloniální diskurz. Pocitová blízkost Martiniku k Evropě je výrazná, historicky daná, a proto patrnější než u zbylých zámořských departementů. Abych porozuměla vzájemným vztahům mezi Paříží a Fort-de-France (vezmeme-li v úvahu jejich dynamiku), pokládám si otázku „Kdo je Martiničan?“ a debatu záměrně nechávám otevřenou.

Ve své práci se věnuji vlivu francouzského kolonialismu na formování antilské, respektive martinické identity. Struktura práce je z tohoto důvodu, a opět odkazují na teorii postkolonialismu, koncipována do dvou okruhů. V první části se snažím uchopit podstatu francouzského kolonialismu, a tedy nadřazenosti Západu, při zohlednění ducha doby. Ve druhé části práce koloniální model aplikuji na Martinik – ke slovu se, stejně jako v historickém vývoji, konečně dostávají „ti druzí“ – a v lokálním kontextu se budu věnovat přesahům kolonialismu do současnosti, včetně ekonomické úrovně. Mým cílem je tyto proměnné vyhodnotit prostřednictvím postkoloniálního myšlení. Využívala jsem rešeršně-kompilační metodu sběru a třídění dat s jejich následnou interpretací, práce má

² Podle vztahu zámořského území k Francouzské republice existuje několik různých druhů právních statusů těchto území:

Zámořský departement a region (DOM-ROM) – tato území jsou plně integrována;

zámořské společenství (COM) – jejich postavení je hodně podobné funkci departementu;

společenství sui generis představuje obdobu COM, ale vyznačuje se vyšším stupněm autonomie a má volnější svazek s Francií;

zámořské teritorium – speciální status, platí pouze pro Francouzská jižní a antarktická území;

soukromé vlastnictví státu – je řízeno přímo prezidentem, může jmenovat svého zástupce, kterého pověří správou tohoto území (Clippertonův ostrov).

být především společensko-politickou reflexí nad francouzským přístupem k zámořským departementům – a naopak.

ČÁST I: FRANCIE A JEJÍ KOLONIÁLNÍ MINULOST

Francouzskému kolonialismu věnuji na následujících stránkách značný prostor, a sice zdůrazněním historických událostí souvisejících s předmětem výzkumu. Rozhodla jsem pro tento postup předně z důvodu komplexního pochopení zkoumané problematiky, rovněž si pokládám otázku, v čem se dnes francouzský přístup vůči jejím zámořským departementům liší od dob, kdy byly jejími koloniemi. Pracuji s hypotézou, že současná situace na Martiniku de facto kopíruje koloniální model. Soudím tak z nepřenositelné osobní zkušenosti (kterou potvrdím, či vyvrátím až na základě podrobné analýzy), vycházející z domněnky, že uskutečněná departementalizace z roku 1946 byla pouze formálním odmítnutím kolonialismu, respektive odklonem od něj. Uvažuji, že pouze dekolonizace (tedy směřování k nezávislosti) znamená komplexní transformaci. Je však férové přiznat, že tato abstraktní úvaha má od počátku jasný výsledek: fakt, že obyvatelé Martiniku po samostatnosti nikdy neprahli. Alespoň ve dvacátém století ne.

Úvodní kapitola práce „Kolonialismus jako strategie rozvoje“ se věnuje koloniálnímu diskurzu z pohledu orientalisty. Předložením definice kolonialismu otevírám kontroverzi evropského paternalismu a také rozpravu o nerovnosti ras v dobovém kontextu. Prostor je věnován také merkantilismu; závěrem se zabývám konceptem trojúhelníkového obchodu jako modelu ekonomického rozvoje, kdy byl kolonialismus ve své zrůdnosti doveden do dokonalosti. Hospodářsky a zejména (ne)kulturně.

Ve druhé kapitole s názvem „Francouzská koloniální říše“ jsou představeny principy, na nichž stála francouzská koloniální expanze, respektive její historický vývoj. Snažím se o uchopení tématu z hlediska dobových proměn a tehdejšího vnímání imperialismu v kontextu renesance a osvícenství – coby ospravedlnění evropské nadvlády. Pro znázornění živého procesu se dále věnuji období dekolonizace, s cílem poukázat na rozdílné historické pozadí dnešních zámořských území a nezávislých států. Jako pozůstatek koloniální éry Francie vnímám fungování Mezinárodní organizace diplomacie, již se věnuji v závěrečné podkapitole. Tato organizace může být vnímána především jako nekoloniální prvek – anebo také nikoliv, vezmeme-li v potaz génia loci

a osobnosti, které jsou se vznikem této instituce spjaty, spolu s ohledem na význam jazyka v kultuře.

Tato část diplomové práce je pojata velmi obecně a zaměřená téměř výhradně na oblast Karibiku, nemá být popisným vyličením francouzského kolonialismu ani výčtem dat.

1 Kolonialismus jako strategie rozvoje

Ostrou polemiku názorových elit napříč Francií vyvolalo v únoru 2005 schválení Zákona o dějinách (*Loi française du 23 février 2005*), jenž mimo jiné stanovil přiznání pozitivních dopadů kolonialismu ve středoškolských učebních osnovách.³ Událost vyústila v dočasné narušení vztahů mezi Francií a zeměmi Maghrebu, a dokonce vyvolala diplomatický skandál s Alžírskem; ve francouzských departementech v Karibiku propukly masové demonstrace (Blanchard et al., 2011, 111). Reakce většinové veřejnosti v metropolitní Francii byla oproti tomu spíše vlažná. Už tehdy se ukazovalo, že dědictví kolonialismu je silně zatěžující.

Pro citlivější pochopení postkoloniální společnosti je nezbytné jít ke kořenům věci, zabývat se podrobněji podstatou tohoto jevu, konkrétně kolonialismu. Je neoddiskutovatelným faktem, že evropská nadvláda Orientu byla totální, přetvořila mentální mapu světa. Nelze ji omezit na „pouhé“ drancování přírodního bohatství a lidské síly, nevratné ztráty představují zejména ty kulturní. Ztráta kořenů, kolektivní schizofrenie, pocit méněcennosti: „Mezi bělochem a černochem neexistuje otevřený boj. Jednoho dne uznal bílý pán negra *bez boje* za svého otroka. Černochoch však touží po *uznání* z jeho strany“ (Fanon, 1952, 176).

Proto je nezbytné podrobit odraz kolonialismu v dnešním světě reflexi. Ptát se, třebaže odpověď nemůže být nikdy definitivní a uzavřená. A nezapomenout dát prostor *těm druhým*.

1.1 Definice kolonialismu

Definování kolonialismu je v bývalých koloniálních mocnostech stále živým politickým tématem, neboť směřování zahraniční politiky státu, a rozvojová spolupráce neméně, je často založeno na vlastní historické zkušenosti. (Kubát, Sokol, 2001, 233) To je jeden z důvodů, proč se koloniální minulost stala jedním z klíčových témat studené války v období dekolonizace.

³ Respektive přiznání „pozitivní role Francie v zámoří“. Dostupné z: <http://chrhc.revues.org/1077>

Ve francouzštině byl výraz kolonialismus sice poprvé použit v roce 1895, ale toto tabu bylo ve skutečnosti prolomeno teprve jeho psanou definicí v Larousseově slovníku ve třicátých letech dvacátého století: „Systém, který hájí ustavení a rozvoj závislých území, která jsou považována za zdroj bohatství a růstu kolonizujícího národa“⁴ (Larousse Dictionary).

„Kolonialismus je politicko-strategický koncept zahrnující dobytí, správu a zisk založený na využívání cizích území, kde úroveň materiálního blahobytu je nižší než v kolonizující zemi“ (Dictionnaire de l'Académie Française, Neuvième Édition). Tato politická doktrína, známá již od starověku, dosáhla největšího rozmachu mezi šestnáctým a devatenáctým stoletím v důsledku objevení Ameriky Kryštofem Kolumbem v roce 1492. Záhy po vypuknutí první světové války vzal ale tento koncept za své.

Podle Aimého Césaire⁵ se všechny tyto definice pokoušely zakrýt skutečnou podstatu kolonialismu, a sice exploataci kolonií, což vedlo k takzvanému „zvěčnění“⁶ kolonialismu – tento termín se pro politické projevy hodí mnohem víc (Césaire, 1987).

Přijetím tzv. zákona Taubira⁷ roku 2001 (*O obchodování s lidmi a otroctví jako zločinu proti lidskosti*) se Francie stala první zemí na světě, která odsoudila otroctví jako zločin proti lidskosti.

1.2 Obchodní expanze – dopady merkantilismu

Pro pochopení vývoje merkantilismu je nutné jej vnímat v rámci historického kontextu, a tím byl začátek renesance. Toto období, nastupující po středověku, je charakteristické emancipací intelektuálních a náboženských myšlenek. Zrodilo se pod vlivem velkého množství převratných objevů, vynálezů a společenských změn, byl jím například i vývoj směnného obchodu, který měl za následek růst ekonomiky a mocenský vzestup buržoazie.

⁴ « *Système qui préconise l'établissement et le développement de pays dépendants considérés comme sources de richesse et de puissance pour la nation colonisatrice.* »

⁵ Aimé Césaire byl martinický francouzsky píšící básník a politik, jeden z nejvlivnějších černošských intelektuálů 20. století, představitel literárního a duchovního hnutí négritude.

⁶ « la chosification »

⁷ *Loi Taubira* – tento zákon byl nazván podle političky Christiany Taubiraové z Francouzské Guyany.

Merkantilismus (odvozeno z latinského výrazu „mercator“, což znamená obchodník; Mercurius byl římský bůh obchodu) ovšem nebývá jenom považován za první ekonomickou buržoazní teorii, jde spíše o skutečný fungující koncept (Heckscher, 1931) aplikovaný v záležitostech vedení země. Podle něho se moc státu odvíjela od velikosti zásob stříbra a zlata (měly fungovat jako rezervní měna), které byly podmínkou „sine qua non“ pro ekonomický růst státu i zotavení obchodu. Protože nebyl merkantilismus nikdy teoretizován, je v zásadě nemožné předložit jeho univerzální definici. Profesorka filozofie na univerzitě v Bordeaux Céline Spectorová usuzuje, že „to byl Colbert, kdo přesně vyjádřil ideu merkantilismu ve Francii, jak potvrzuje jeho dopis bratranci, správci Rochefortu (1666)“ (Spector, 2003, 194).

Pilířem merkantilismu je myšlenka, že stát zastává hlavní funkci v řízení národního trhu, a sice tím, že nastavuje tržní opatření; aktivně se tak podílí na jeho vývoji. To znamená, že nastavená legislativa a vybrané geopoliticky podmíněné skutečnosti umožňují mimo jiné akumulovat zdroje drahých kovů, což mu dovoluje snižovat náklady za hranicemi státu. Aktivní participace státu se zaměřovala zejména na rozvoj průmyslu, modernizaci infrastruktury a udržování rovnováhy dovozu a vývozu. Export hotových výrobků byl tedy upřednostněn na úkor zemědělské produkce, která měla zůstat uvnitř národního teritoria. Na rozdíl od středověkého myšlení, které symbolizovaly Machiavelliho myšlenky politického realismu, jenž věřil, že „*aby stát prosperoval, lidé musí být chudí*“ (Machiavelli, 1515; podle Donlan), byl merkantilismus propagován jako obohacení občanů prostřednictvím rozvoje obchodních aktivit. Uložení daňové povinnosti na tyto aktivity umožnilo posílit rovnováhu importu a exportu.

Podporován byl tedy export hotových výrobků, nikoliv zemědělských plodin. Ty měly zůstat pro potřeby národa, aby se předešlo hladomoru a případným společenským nepokojům v případě potravinové krize.

Hovoříme-li o vývoji merkantilismu v Evropě mezi šestnáctým a devatenáctým stoletím, je nutné vzít v úvahu některé výrazné odlišnosti aplikované ekonomické teorie, odvíjející se od soudobých specifik konkrétní země; zvláště výrazně se projeví ve Španělsku, v Anglii a ve Francii.

- **Bullionismus (Španělsko):** Původně byla tato strategie implementována Španěly a Portugalci již na začátku šestnáctého století. Jejím hlavním cílem bylo vytvořit rezervy zlata a stříbra dováženého z kolonií Nového světa. Import zboží z ciziny (cizinou zde nejsou myšleny vlastní kolonie) se v důsledku této strategie snížil na minimum. Obě země byly ale zatíženy vysokým státním dluhem,⁸ což omezovalo jejich společenský a ekonomický rozvoj, tudíž jiné země, zejména Francie, Holandsko a Anglie, využily této příležitosti a položily základ mezinárodnímu obchodu. Za cíl si kladly ochranu zlata a stříbra, které se dováželo z amerických kolonií.
- **The commercialism / English mercantilism:** Velká Británie byla námořní velmocí a parafrázujeme-li soudobý trend v geopolitice, pak ti, kteří ovládali moře, ovládali obchodní cesty a vládli celému koloniálnímu obchodu. Británie využívala svoji námořní moc a výsadní postavení na mezinárodním trhu k tomu, aby ukládala citelná břemena ostatním tehdejším mocnostem (zejména se jednalo o celní opatření). Jedním z uvalených tržních principů byl takzvaný *Navigation Act* (podle Cromwella a Quinta), jenž v končeném důsledku významně omezoval moc holandské námořní flotily. Uzavřením obchodních smluv s ostatními zeměmi získala Británie na konci 18. století hospodářskou nadvládu nad Francií, což umožnilo britskému zboží proniknout na tamní trhy (Wallerstein, 1989, 89).
- **Colbertismus (France):** Francie nedisponovala ani hojností zlatých a stříbrných dolů jako španělští a portugalští kolonizátoři, ani námořní silou jako holandská či anglická monarchie, nicméně vyplnila tuto mezeru značnými investicemi do průmyslu. Vývoz hotových výrobků umožnil Francii zásobit se vzácnými kovy. V kontextu hospodářské politiky byla tato strategie iniciována Jeanem-Baptistem Colbertem, který byl za vlády Ludvíka XIV ministrem financí (odtud termín colbertismus). Kromě toho, že byl součástí domácí průmyslové expanze, položil colbertismus základy silnému protekcionismu obchodu uvalením celní povinnosti cizí zemím (Butel, 2007).

⁸ V důsledku posledního období reconquisty Iberského poloostrova, které kulminovalo ve vyhnání Židů a Maurů v rámci inkvizice.

1.3 Koloniální systém

U zrodu nadřazenosti Evropy stála myšlenka rasového existencialismu, a sice v tom smyslu, že klimatické a geografické podmínky determinují lidskou povahu a podobu lidských institucí (Budil, 2015, 261). V kontextu tehdejšího myšlení to znamenalo, že dědičný potenciál bílé rasy se vždy navzdory nepříznivým geografickým podmínkám prosadí, zato černá rasa nikoliv. Převáděno do praxe, tato teorie podporovaná tehdejší křesťanskou rétorikou posvětila koloniální expanzi a zotročení nebílých národů.

Genocida původního amerického obyvatelstva a principy, na nichž stál trojúhelníkový obchod (tj. obchod probíhající od 17. do 19. století mezi Evropou, Afrikou a Amerikou), narušily přirozený civilizační vývoj obou neevropských kontinentů. Tyto historické události nejenže trvale přetvořily světový řád a započaly geopolitickou hegemonii Evropy a bílé rasy, daly především vzniknout hluboko zakořeněné představě o evropské mentální dominanci.

1.3.1 Objevení Ameriky a zotročení domorodců

Objevení Ameriky evropskými mořeplavci, na čele s Kryštofem Kolumbem roku 1492, symbolizovalo samo o sobě technologickou, intelektuální a ekonomickou revoluci v Evropě. A rovněž epochu, které později dali historici jméno *renaissance*.

K vůbec prvnímu kontaktu mezi Novým světem a starým kontinentem došlo v únoru roku 1492, kdy Kryštof Kolumbus objevil vody Karibiku.⁹ Expedice pod patronací Isabely I. Kastilské, regentky Království kastilského a leonského, vypravila tři lodě o více než osmdesáti mužích s cílem navázat obchodní styky mezi Evropou a Indií. Hedvábná stezka, která představovala hlavní obchodní cestu do Asie, byla tehdy pod kontrolou Osmanů. (Singaravélou, 2013). Pokud jde o výběr námořní trasy, v momentě, kdy měla výprava lodí zamířit podél afrického pobřeží na východ, zdála být se tato volba obzvláště dlouhá a riskantní. Kolumbus, který věděl, že je Země kulatá, byl přesvědčen, že plavbou na západ bude možné doplout do Indie z druhé strany (proto anglický název pro Antily *West Indies*¹⁰). Jeho hypotéza byla správná, nicméně mezi

⁹ 12. října 1492 se Kryštof Kolumbus se svými muži vylodil na Bahamských ostrovech, které Kolumbus pokřtil na San Salvador.

¹⁰ *West Indies* – Západní indické ostrovy.

španělským pobřežím a Asií se ukázal být ještě jeden kontinent: Amerika.¹¹ První expedici vedené Kolumbem se dostalo při návratu do Španělska triumfálního přivítání. V roce 1493 dosáhl Kolumbus břehů Kuby a objevil Malé Antily (Butel, 2007). V roce 1498 vkročil poprvé na půdu Jižní Ameriky. Byl to právě ten moment, kdy bylo objeveno ústí řeky Orinoko a kdy si místogovernér „Indie“ uvědomil, že neobjevil novou obchodní trasu, nýbrž celý kontinent: „V opačném případě se jedná o ohromnou zemi táhnoucí se na jih, o které nikdo neměl ani tušení, objevení nové hemisféry, o jejíž existenci starý svět nevěděl“¹² (Singaravélou, 2013).

Pravdou je, že třebaže založení prvních osad získalo Kolumbovi pověst, pro kterou je dnes znám, jeho pokusy o kolonizaci byly převážně finančními pohromami.

Kolonizace Ameriky dosáhla většího rozměru v momentě, kdy španělští dobyvatelé znovunavázali kontakty s předkolumbijskými civilizacemi. Jestliže byl jejich vztah zprvu přátelský, rychle se zvrhl ve válku, ze které Evropa vyšla jako vítěz. V průběhu několika let zkolabovaly starobylé civilizace Mayů, Aztéků i Inků pod silou střelného prachu, který dobyvatelé používali, aby dosáhli na splnění svých expanzivních ambicí. Z eurocentrického úhlu pohledu byla kultura a historie domorodých říší vnímána jako marginální, rok 1492 se stal milníkem – v tom smyslu, jako by před příchodem Evropanů žádná historie na americkém kontinentu ani neexistovala.

1.3.2 Od kontroverze ve Valladolidu k Černému kodexu

Kolaps indiánských civilizací měl obrovský dopad na demografickou křivku Ameriky. Pod silou evropské expanze se tisícileté říše zhroutily a domorodé obyvatelstvo bylo vražděno evropskými zbraněmi a obzvláště pak decimováno v důsledku chorob zavlečených na americký kontinent z Evropy.¹³ Další domorodci umírali při práci ve stříbrných dolech v Potosí, stejně jako na karibských a brazilských plantážích

¹¹ Třebaže je objevení Ameriky přisuzováno Kryštofu Kolumbovi, ve skutečnosti on sám nikdy na severoamerický kontinent nevkročil. Název *Amerika* je přisuzován německému kartografovi Martinu Waldseemüllerovi, který jej v roce 1504 ve své mapě použil pro označení Nového světa na počest italského mořeplavce Ameriga Vespucciho.

¹² « *Sinon, il proviendrait d'un pays immense au sud dont personne n'a jamais eu connaissance, d'un nouvel hemisphere inconnu des Anciens.* »

¹³ Kolaps předkolumbijských říší byl z velké části zapříčiněn zavlečením nemocí, které byly do té doby přítomny pouze na evropském kontinentu, šlo například o španělskou chřipka či neštovice. Částečným důsledkem decimace obyvatel bylo rozbití tradičních společenských vazeb, nakažení lidé byli odsouváni z vesnic na její okraj – a tedy i na okraj společnosti.

(Singaravélou, 2009). Západ přirovnával domorodé obyvatele ke zvířatům, což je paradoxní, vezmeme-li v úvahu skutečnost, že vše výše uvedené se neodehrávalo v temném středověku, nýbrž v období renesance, která byla mentálně výrazně spojena s *lidskou bytostí*, s humanismem.

Rapidní úbytek domorodého obyvatelstva v důsledku evropské expanze důrazně odsoudil dominikánský biskup Antonio Montesinos, jenž se později zasadil o schválení Zákonů z Burgosu¹⁴, které navazovaly na *Brevísima relación the destrucción de las Indias*, napsané knězem, dominikánským misionářem Bartolomějem de las Casas.¹⁵

Tváří v tvář ideálům, které prosazovali Montesinos a de las Casas, zastával španělský teolog Juan Gines ze Sepulvedy myšlenku spravedlivé války vedené proti Američanům, již ospravedlňoval jako potřebu učinit přítrž jistým praktikám domorodých komunit, jako byl například kanibalismus a přinášení lidských obětí bohům. Podle něho bylo třeba konvertovat domorodce ke křesťanství, což se později stalo principem španělské politiky.

V letech 1550 až 1551 měli Bartoloměj de las Casas a Sepulveda příležitost diskutovat „indiánskou“ otázku na koleji San Gregorio ve Valladolidu. Jejich setkání, později známé jako debata z Valladolidu (byla podpořena ze strany španělského krále Karla V. Habsburského), se odehrálo za účelem definitivního rozhodnutí, zdali by měli američtí domorodci konvertovat ke křesťanství¹⁶ a zda pokračovat ve vykořisťování domorodých obyvatel jakožto pracovní síly.

Zatímco historici se většinou shodují, že las Casas nepřímo napomohl ustavení transatlantického obchodu s otroky z Afriky, stalo se tak patrně v jeho dobré víře, že systém *encomienda* bude zrušen, když se zmínil o neschopnosti amerických domorodých obyvatel pracovat na tamních plantážích (Dorigny et. al., 2011). Podle Corbetta ale „on [Bartoloměj de las Casas] sám věřil, že Afričané měli lepší fyzické dispozice pro tvrdou práci než američtí indiáni“ (Corbett, 1995).

¹⁴ Burgoské zákony z 27. prosince 1512 byly právním kodexem uvalujícím na španělské kolonizátory v Americe povinnost a ochranu původního domorodého obyvatelstva, které bylo téměř vyhubeno, zejména v oblasti Antil.

¹⁵ Jak napsal Las Casas ve svém dopise španělskému králi Filipovi II., jeho dílo *la Brevísima relación de la destrucción de las Indias* (O zemi indijských pustošení a vylidňování zpráva nejstručnější) mělo směřovat k tomu, aby zvěrstva spáchaná dobyteli na amerických indiánech mohla být oficiálně nahlašována.

¹⁶ Las Casas dokonce podporoval hybridní formu křesťanství, později například woo-doo na Haiti nebo teorii osvobození.

Ačkoliv ze setkání Sepulvedy a Las Casase nevyplývalo žádné oficiální rozhodnutí o využívání amerických domorodců jako pracovní síly, argumenty, které uvedl Las Casas, položily základ zakázu zotročování amerických indiánů – ti byli na plantážích následně nahrazeni černými otroky. Legalizace využívání černých otroků vedla de facto k posvěcení „největší tragédie v historii lidstva, co do rozsahu i trvání“ (Crosby, c2003).

1.3.3 Obchod s černými otroky

Spolu s nově dobytými teritorii na západní polokouli započala Evropa masivní exploataci produkce zboží, což mělo za cíl zajistit hospodářský růst koloniálních mocností na několik století dopředu. Nicméně ustavení kolonií či postavení základů mezinárodního koloniálního obchodu vyžadovalo početnou pracovní sílu, která by byla schopná adaptovat se na tropické klima.

Američtí domorodci přestali být v důsledku decimace nemocemi a pod ochranou mnohých misionářů záhy využíváni jako pracovní síla. Evropané tedy obrátili svoji pozornost na africký kontinent, aby zde získali lidskou sílu pro případ nutnosti ustavení a fungování koloniální infrastruktury. Navzdory skutečnosti, že otroctví existovalo již po staletí, tentokrát to bylo poprvé, kdy se obchod s otroky stal hnacím motorem tak ohromného mezinárodního průmyslu. Vytvoření transatlantické obchodní trasy dalo jméno trojúhelníkovému obchodu s otroky, který byl organizován na základě následujících principů.

Nákladní lodě vyplouvaly z přístavů jako Liverpool, Nantes a Bordeaux a vezly široký sortiment zboží všech druhů a velikostí. Když dopluly do Afriky, bylo zde zboží vyměňováno za černé africké otroky. Jakmile byl směnný obchod završen, lodě s otroky vypluly americkým směrem. Kolonie se zde rozvíjely právě díky rozsáhlým plantážím (říkalo se jim *haciendas* nebo *habitations*) a dolům (nazývané *mitas*). Obchodníci pak vyměňovali otroky nakoupené v Africe za luxusní zboží, které bylo v Evropě vysoce poptáváno. Cukr byl s naprostou jistotou klíčovým zdrojem posilování národních ekonomik a mezinárodního obchodu jako takového. Kakaové a kávové plantáže či plantáže s tropickým ovocem svým významem následovaly hned po cukru. Mezi další vzácné zboží patřilo dřevo, vanilka, vzácné koření jako muškátový oříšek a přírodní

surové materiály (Dorigny et. al., 2011, 18-19). Ekonomika koloniálních společností byla založena na vývozu.

Ve Francii, která absolutně popírala lidskost africké populace, byly základy otrokářského systému položeny v roce 1685, kdy byl publikováním takzvaného Černého kodexu (*Le Code Noir*) dán legislativní rámec otrokářství. Tato sbírka zákonů měla za cíl posílit vliv státu v jeho vlastních koloniích a podněcovala utváření koloniálních společností založených na rasových principech, respektive na rasové nerovnosti. Černý kodex je bezesporu považován za názorný příklad rasismu ukotveného ve francouzském právním systému. Jak již zde bylo uvedeno, v praxi byl zákoník nejprve použit Colbertem v roce 1685, poté pak v roce 1724 s ohledem na takzvaný „humanitární“ podtext, který tvrdil, že „každý otrok, který vstoupí na území Francie, bude osvobozen“.¹⁷ S přihlédnutím ke skutečnosti, že francouzské kolonie nikdy nebyly považovány za Francii,¹⁸ je očividné, že toto tvrzení mělo pouze prezentovat Francii jako osvícenskou monarchii. Francouzská koruna, která vedla s Anglií, Holandskem a Španělskem letitý spor o ekonomickou dominanci na mezinárodním trhu, potřebovala posílit svoji suverenitu, což bylo poněkud komplikované vzhledem k tomu, že obchod s otroky byl napůl ilegální. V době, kdy bylo v Londýně založeno několik protitrokářských spolků a společností (Budil, 2015), Francie ještě zpřísnila pravidla pro své kolonie. Černý kodex byl zaujatý také proti přítomnosti Židů ve francouzských koloniích a v podstatě podporoval pouze francouzskou aristokracii a buržoazii. Skutečnost, že toto vše se odehrávalo v období renesance a v průběhu osvícenství, které jsou považovány za zosobnění respektu k lidským právům v celé dlouhé historii lidstva, neodpovídá tomu, co se dnešní děti učí o této době ve škole. Ve skutečnosti museli tehdejší intelektuálové přivírat oči nad tím, co se v zámoří dělo. Tato skutečnost je živým tématem kritiky kolonialismu i v dnešní postkoloniální společnosti.

Zatímco v průběhu 16. a 17. století odplouvala většina expedic z anglických přístavů – konkrétně z Liverpoolu, Londýna a z Bristolu –, nedlouho poté, co Černý kodex vstoupil v platnost, dostihla Francie Anglii v zápasu o to, kdo se stane světovou velmocí v obchodu s otroky. Stalo se tak díky její dominanci na cukrových plantážích.

¹⁷ Černý kodex navazoval na Domorodý kodex (*le Code de l'Indigénat*), který omezoval práva černochů i osvobozených otroků. Černý kodex nedával již moc nad životem otroka jeho pánovi (nemohl jej zabít), nicméně nehumánní podmínky na plantážích měly za důsledek vysokou mortalitu otroků, v podstatě se tedy pro černé otroky nic nezměnilo.

Dostupné z: <http://www.assemblee-nationale.fr/histoire/esclavage/code-noir.pdf>

¹⁸ Ve dvacátém století až Alžírsko a tzv. *staré kolonie*, tj. Guadeloupe, Guyana, Martinik a Réunion.

V letech 1713–1792 bylo z francouzských přístavů vypraveno 3 289 expedic (Dorigny et. al., 2011). Pouze z přístavního města Nantes bylo od začátku transatlantického obchodu s otroky vypraveno 1 714 oficiálních výprav. Francouzská trasa byla třetí nejvytíženější z hlediska celkového počtu vypravených lodí (Dorigny et. al., 2011). Zbohatnutí evropských velmocí byl důsledek koloniálního vykořisťování Ameriky, za jehož cenu zaplatili nejen lidé, kteří byli vykořisťováni přímo, ale také celá Afrika, která byla po několik staletí devastována evropskými koloniálními velmocemi, a to dokonce i po dekolonizaci. Je extrémně složité vypočítat přesný počet otroků, kteří byli z Afriky dovezeni do Ameriky a Karibiku, odhadem se však jedná o 12 až 13 milionu lidí (Ghallay, 2006).

K tomu je třeba ještě poznamenat, že mimo tyto expedice bylo v rámci trojúhelníkového obchodu podniknuto nespočetné množství neoficiálních obchodních cest a že probíhal kromě toho další obchod s otroky v Asii. Druhá vlna pracovní migrace probíhala v průběhu 19. století, tehdy bylo 23 tisíc Indů do Karibiku převezeno v důsledku britské, holandské a francouzské koloniální expanze do Asie.¹⁹ To silně ovlivnilo etnické složení karibské populace, obzvláště v oblasti dnešní Guyany, Surinamu a Francouzské Guyany.

V každém sebemenším aspektu kolonialismu je to právě obchod s černými otroky a politika asimilace, které měly hlavní dopad na vznik identity Kreolů, jejich historie a kolektivní paměti, což hrálo zásadní úlohu při utváření požadavků prvních kolonií s cílem stát se součástí metropolitní Francie, respektive integrovat se do Francouzské republiky. O tom bude pojednáno v druhé kapitole práce. Obchod s otroky ze západní Afriky a zrod kreolské identity významně ovlivnil nejen demografickou a rasově determinovanou podobu tamních společností, byl také nejviditelnějším příkladem evropské dominance, paternalismu a nadřazenosti – spolu s vzdělávacím systémem a jazykovou politikou, v případě zámořské Francie *francizací*.

¹⁹ Nejednalo se sice o otroky, ale o námezdní pracovní sílu, tzv. *engagés* anebo *coolies*; princip byl ale podobný, v podstatě se jednalo o nevolníky.

2 Francouzský kolonialismus

„Nikdy nezapomenu na okamžik, kdy jsem poprvé v životě pocítila a porozuměla tragédii kolonialismu. [...] Od toho dne se stydím za svou zemi. Od toho dne nemohu potkat Indončičana, Alžířana, Maročana, aniž bych neměla nutkání se mu omluvit. Omluvit se za všechny bolesti, všechno ponižení, kdy jsme jej nechali trpět, jeho i jeho lid. Neboť jeho utlačovatel, to je francouzský stát, a dělá to ve jménu všech Francouzů, tedy, do jisté míry, i mým jménem. Proto, v přítomnosti těch, které francouzský stát utlačuje, nemohu nezčervenat, nemohu se necítit, jako bych měla co napravovat“²⁰ (Simone Weil).

Z důvodu uchopení zkoumané problematiky s akcentem na zámořská území Francie bylo nezbytné rozdělit kapitolu týkající se francouzské expanze na *kolonialismus* (období tzv. první francouzské koloniální říše) a *imperialismus* (období tzv. druhé francouzské koloniální říše). Právě rozdílná délka francouzské přítomnosti v koloniích v obou obdobích, odlišný přístup k těmto koloniím a rozdílné výchozí podmínky předurčily jejich dnešní rozdílný status. Kapitola dále odkazuje na dekolonizační procesy (což mi umožní v následující kapitole zaměřit se výhradně na vlastní téma) a končí postkoloniálním obdobím, kdy namísto přímé agrese nastoupila na scénu ekonomická spolupráce a kulturní diplomacie.

2.1 První francouzská koloniální říše

Lesk první francouzské koloniální říše byl potvrzením grandiózní epochy renesance, kdy se začal formovat tzv. „renesanční orientalismus“ a jejíž odvrácenou stranou kolonizace byla. Dnešní zámořské departementy a regiony jsou „starými koloniemi“ z období této první koloniální říše; jsou specifické svou vzájemnou homogenitou.

²⁰ « Je n'oublierai jamais le moment ou, pour la première fois, j'ai senti et compris la tragédie de la colonisation. [...] Depuis ce jour, j'ai honte de mon pays. Depuis ce jour, je ne peux pas rencontrer un Indochinois, un Algérien, un Marocain, sans avoir envie de lui demander pardon. Pardon pour toutes les douleurs, toutes les humiliations qu'on lui a fait souffrir, qu'on a fait souffrir à leur peuple. Car leur oppresseur, c'est l'Etat français, il le fait au nom de tous les Français, donc aussi, pour une petite part, en mon nom. C'est pourquoi, en présence de ceux que l'Etat français opprime, je ne peux pas ne pas rougir, je ne peux pas ne pas sentir que j'ai des fautes à racheter. »

2.1.1 Opožděná, leč důmyslná koloniální expanze

Zatímco ve Španělsku a Portugalsku byl projekt kolonizace Ameriky zahájen rokem 1492, Francie si dávala načas. Za milník francouzské kolonizace je považován rok 1534, kdy Jacques Cartier na expedici podporované Františkem I. Francouzským objevil ve snaze najít cestu do Číny a Indie Záliv sv. Vavřince. Nezávisle na tomto objevu zůstával Newfoundland nadále především oblastí obchodu s kožešinou a byl pak rovněž využíván jako oblast rybolovu francouzskými námořníky.

Nástup kardinála Richelieua na pozici prvního ministra krále Ludvíka XIII. roku 1624 charakteristicky symbolizoval návrat Francie coby námořní velmoci na geopolitickou scénu. Nejprve byl zahájen proces modernizace armády a námořní flotily, následně byly zakládány státní monopoly. Cílem těchto politických kroků bylo zásobovat se luxusním zbožím z kolonií Nového světa, zejména cukrem a tabákem, aby z jejich výtěžku mohly být financovány vládní výdaje, zatímco zásoby zlata ve státní pokladně měly fungovat jako rezervní měna – v souladu s doktrínou merkantilismu, která se uplatňovala napříč Evropou. Nastavení této politiky vedlo ke kolonizaci Martiniku a Guadeloupu v roce 1635. Rozpínavá politika započatá Richelieuem (1624 až 1642) pokračovala zejména za Colberta (1661 až 1683), Francie získala několik kolonií a založila několik výsadních obchodních společností v Severní Americe a na Antilách, v Indii a na ostrovech v Indickém oceánu, ovládala i několik přístavních měst v západní Africe (Butel, 2007). Geostrategickým zájmem Francie byla přítomnost vojenských základen na všech kontinentech jako vytvoření protiváhy k Anglické koruně (Jalabert, 2007, 255).

Třetina mezinárodního obchodu Francie, jejíž podíl na celosvětové produkci cukru byl v té době nadpoloviční, nebyla podmíněna ničím jiným než vykořisťováním vlastních kolonií v Karibiku, především šlo o Guadeloupe, Martinik a Haiti (Butel, 2007). Francie tudíž upřednostnila národní zájmy a ekonomický růst na úkor kolonizovaných zemí. Tento machiavelismus se rozšířil napříč Evropou a vedl k úplné exploataci kolonií.

2.1.3 Pád první koloniální říše, nezamýšlený efekt napoleonských válek

Hospodářský blahobyt Francie založený na kolonialismu skočil v roce 1763 spolu s ratifikací Pařížské smlouvy, která ukončila sedmiletou válku proti Anglii a vyústila v přenechání francouzských kolonií v Nové Francii²¹ „proradnému Albionu“²². Definitivní odchod Francie ze severoamerického kontinentu byl dokonán roku 1803, kdy Napoleon podstoupil francouzské území v Louisianě a New Orleansu Spojeným státům americkým²³ v důsledku revolucí na Saint-Domingue (Haiti) (Singaravélu, 2013). Francouzský básník a diplomat de Chateaubriand s lítostí nad koncem koloniální slávy napsal: „Když jsem hovořil o Kanadě a Louisianě, když jsem studoval ve starých mapách rozlohu bývalých francouzských území v Americe, ptal jsem se, jak se vláda mé země mohla vzdát kolonií, které by dnes pro nás byly nevyčerpatelným zdrojem bohatství. [...] více než dvě třetiny Severní Ameriky by se řídily francouzskými zákony [...]. Vlastnili jsme v zámoří rozlehlé kraje. Poskytovaly útočiště pro přebytek našeho obyvatelstva, trh pro náš obchod, zásoby pro naše loďstvo. Jsme vyloučeni z nového světa, kde lidský druh znovu ožívá: anglicky, portugalsky a španělsky se mluví v Africe, v Asii, v Oceánii, na ostrovech jižního moře, na kontinentu obojí Ameriky, tyto jazyky slouží k vyjadřování myšlenek několika milionům lidí, zatímco my, vydědenci naší odvahy a našeho génia, slyšíme mluvit jazykem Colberta a Ludvíka XIV. nanejvýš v nějaké osadě v Louisianě nebo v Kanadě pod cizí nadvládou. Přežívá tam jen jako svědek nepřízně našeho osudu a chyb naší politiky“ (Chateaubriand, 2011, 167–168).

Těsně před pádem první říše vlastnila Francie pouze Martinik, Guadeloupe, Ostrov Gorée²⁴, několik výsadních obchodních společností v Indii a navrácenou Francouzskou Guyanu²⁵.

²¹ Québec.

²² Francouzský výraz « *Perfide Albion* » signifikující silně pejorativní označení pro Anglii (či cokoliv s ní související). *Perfide* – proradný, ve smyslu nedostát svému závazku; *Albion* je archaický název pro Anglii. Toto sousloví je jako termín používáno v kontextu geopolitického a mocenského soupeření mezi Anglií a Francií; vytváření aliancí s nepřítelem svého nepřítele (a připuštění zrady v kontextu diplomacie) se posléze stalo důležitým principem politického realismu, *realpolitik*.

²³ Akt známý jako „koupě Louisiany“.

²⁴ Přístavní město patřící k Dakaru, geostrategicky významný bod v rámci trojúhelníkového obchodu i arabského obchodu s otroky.

²⁵ Jako jeden z výsledků Vídeňského kongresu.

2.2 Druhá francouzská koloniální říše

Ve snaze navázat na renesanční éru a oslabit ekonomickou a vojenskou dominanci Velké Británie i rozmáhající se moc dalších evropských zemí začala Francie mohutně expandovat na africký a asijský kontinent. Francouzi se co do počtu obsazených kolonií Británii rychle vyrovnali, v důsledku vnitřních společenských změn na přelomu 19. a 20. století a nezvládnuté asimilační strategie v koloniích však éra druhé koloniální říše Francie neměla dlouhého trvání. Propuknutí první světové války a její rozsah měly vliv na evropské myšlení a také na koloniální politiku.

2.2.1 Ambice, která přežívá dekády i politické režimy

Počátek druhé koloniální říše se pojí s dobytím Alžírsku Karlem X. roku 1830. Byl to ale Napoleon III., kdo přenesl expanzivní politiku z afrického kontinentu (počínaje obsazením Senegalu) také do dalších regionů, jako byla Nová Kaledonie, Kambodža a Kočincína. Obdobně jako za první koloniální říše soupeřila Francie s Anglií (a do jisté míry také s Německem) o geopolitickou nadvládu, ať už se jednalo o budování přístavních měst a vojenských základen v kontextu politického realismu, tak na diplomatickém poli či v rámci mezinárodního obchodu. Ani ustavení třetí Francouzské republiky, silně ovlivněné socialismem, prosazováním humanistických zásad a apelem na etiku, neukončilo koloniální politiku implementovanou v Africe, Asii a v Oceánii. Bylo tomu přesně naopak, od prvního okamžiku, kdy se dostal do čela vlády, se socialista Jules Ferry, jehož hlavním oponentem v koloniální debatě byl republikán Georges Clemenceau, proměnil v horlivého stoupence koloniální expanze Francie (Jouannet, 2012, 142). Byl to on, kdo vyhlásil protektorát v Tunisku a na Madagaskaru, dobyl Kongo a podnikl expedici Tonkin, která skončila ustavením Francouzské Indočíny. Ospravedlňoval kolonizaci Afriky slovy: „Pánové, musíme mluvit hlasitěji a přímo! Musíme otevřeně prohlásit, že vyšší rasy jsou oprávněny, ba dokonce povinny civilizovat nižší rasy. Opakuji, mají na to právo, protože je to jejich povinnost. Musí nižší rasy zušlechtit“²⁶ (Jules Ferry, 1885; podle Austen, 1969).

²⁶ « Messieurs, il faut parler plus haut et plus vrai ! Il faut dire ouvertement qu'en effet les races supérieures ont un droit vis-à-vis des races inférieures. Je répète qu'il y a pour les races supérieures un droit, parce qu'il y a un devoir pour elles. Elles ont le devoir de civiliser les races inférieures. »

Podle Hannah Arendtové však imperialismus nezahrnoval ²⁷ „silný étos civilizační mise“ (Budil, 2015, 782) s cílem asimilovat, pokřesťanštit či pofrancouzštit domorodé obyvatelstvo. Podstatou imperialismu byl územní zisk, drancování přírodního bohatství, plenění. Vzhledem k opominutí integrace nových kolonií do Francie nebylo udržitelné tak velkou říši spravovat. Ostatně, bolestivou dekolonizaci předvídal již ve stínu Francouzské revoluce i Maxmillian Robespierre: „Necht' zmizí kolonie, pokud by nás měly stát čest a svobodu“ (Arendt, 1999, 204). Druhá koloniální říše tak padla pod svou váhou.

2.2.2 Konec expanze v důsledku vyčerpání mateřských zemí

Konec francouzského imperialismu nadešel de facto spolu s vypuknutím první světové války v roce 1914. Politické napětí a konflikty mezi koloniálními mocnostmi, které začaly na africké půdě již v průběhu uplynulých desetiletí, se přelily na evropský kontinent. Rozsah první světové války tudíž překročil hranice soupeření mezi evropskými kolonizátory, třebaže jejich rasistické politiky pokračovaly. Zatímco v minulosti vysílala Francie černé vojáky k obraně svých kolonií v Africe,²⁸ od roku 1914 byly přední bojové linie v Evropě vůbec poprvé poskládány z domorodců ze všech koutů impéria třetí Francouzské republiky, kteří se vylodili v Hexagonu²⁹ s cílem ubránit svoji zemi, tedy Francii (Droz, 2009).

Tato situace, která se opakovala během druhé světové války, zcela podstatně proměnila způsob vnímání kolonií napříč francouzskou společností – vůbec poprvé viděla tyto vojáky nejen jako domorodce z kolonií celé říše, ale bylo to také úplně poprvé, kdy obyvatelé pařížské metropole spatřili syny z celého národa připravené opustit svůj kontinent, aby bránili svou francouzskou matku, svou vlast – a na evropské půdě.³⁰ V důsledku této kulturní hybridizace a kolektivního uvědomění začali černí obyvatelé „starých kolonií“ požadovat, aby se stali přímou součástí Hexagonu, kdežto

²⁷ Na rozdíl od První koloniální říše.

²⁸ Koloniální sbory existovaly již od 17. století, kdy kardinál Richelieu ustanovil *Compagnies ordinaires de la mer*. Posléze vznikly *Régiments de la Marine*, v nichž obyvatelé kolonií i Evropané bojovaly za francouzské zájmy v zámoří, rovněž i proti independantistům v koloniích. Politická fragmentace a problém identity uvnitř koloniálních společností později komplikovala dekolonizační procesy, jako příklad lze uvést Senegal a zejména Alžírsko.

²⁹ Francouzi své zemi pro její geografický tvar přezdívali *L'Hexagone*.

³⁰ Do roku 1962, respektive 1958, byly však jednotky z kolonií a metropole striktně oddělené.

afričtí vojáci začali sami bojovat za nezávislost na Francii. Paradoxně to tedy byla sama Francie, kdo zapříčinil začátek konce své koloniální říše.

2.3 Dekolonizace znamená vystřízlivění

Zdálo by se, že poválečné bilancování v Evropě povede rovněž k přehodnocení koloniálních politik, nicméně v důsledku nového geopolitické uspořádání a rozdělení světa na dva mocenské bloky představovaly kolonie – a především pro Francii a Spojené království – poslední připomínku velkoleposti již uhasínajících říší. Ani výrazný příklon k levici a výsledky voleb v roce 1946, v nichž zvítězili právě komunisté, nepřiměly Francii k tomu, aby se svých kolonií vzdala. Téhož roku vznikla, podle de Gaullova návrhu z roku 1944,³¹ Francouzská unie, sdružující všechny „nové“ francouzské kolonie³², nyní *zámořská území*, vůči nimž však francouzská vláda necítila žádnou zodpovědnost.³³ Jejím hybridním nástupcem bylo od roku 1958 Francouzské společenství.

Je třeba si uvědomit, že přístup Francouzů k vlastním koloniím nebyl jednotný, odvíjel se v závislosti na délce trvání jejich okupace, na míře asimilace, migrace z metropolitní Francie – a proto i na rozdílné politické kategorizaci. Ta (podobně jako dnes v případě odlišného statusu zámořských departementů a zámořských společenství) byla určující pro pozdější směřování k nezávislosti či k asimilaci, ale také pro vývoj vzájemných diplomatických vztahů.

Jak bylo zmíněno v předchozí podkapitole, imperialismus neposloužil jako nástroj k udržení kolonií. Hannah Arendtová v této konotaci odkazuje na Alžírsko, které mělo být Francií v Africe: „Francouzi přičlenili Alžírsko jako provincii k mateřské zemi, ale nemohli se odhodlat k tomu, aby arabskému lidu vnutili i své zákony“ (Arendt, 1996, 21). Výsledky války z roku 1962 znamenaly definitivní prozření Francie z koloniálního opojení. Od té doby se Francouzi snaží vypořádat s „přítomností

³¹ Jako výsledek Brazzavillské konference upravující status francouzských kolonií.

³² Kromě Toga a Kamerunu, které se z *mandátních území Společnosti národů* transformovaly v *poručenská území Organizace spojených národů*.

³³ Kromě starých kolonií, které se chtěly stát integrální součástí Francie – a samozřejmě Alžírsko, které naopak francouzská společnost považovala za své. Francouzské protektoráty v Tunisku, v Maroku a na Madagaskaru byly v dlouhodobém politickém horizontu rovněž vnímány jako součást Francouzské unie (a tedy Francie), k čemuž však nedošlo. Tunisko a Maroko byly jedněmi z prvních zemí, které získaly na Francii nezávislost.

minulosti“ a budování postkoloniálního vědomí je stále aktuálním tématem politické a intelektuální debaty.

2.4 Frankofonie: nekoloniální koncept?

V souvislosti s druhou francouzskou koloniální říší už bylo zmíněno, že se francouzské vládě v jejích nových koloniích nedařilo udržovat vnitřní stabilitu. Roku 1885 vystoupil ve Francouzské alianci v Toulouse Jean Jaurès s prohlášením, že „naše kolonie nebudou mentalitou a srdcem francouzské, dokud neporozumí francouzštině samotné“ (Girardet, 1983, 94). Na nově dobytých územích však nebylo snadné francouzštinu implementovat plošně, a sice z důvodu výrazné etnické roztržitosti především na africkém kontinentu. Zavedení povinné školní docházky a ustavení francouzštiny jako (pokud to bylo možné) jediného úředního jazyka, bylo tehdy jediným účinným nástrojem asimilace.

Od 17. století byla francouzština řečí kulturního a intelektuálního vědění. Termín frankofonie byl poprvé použit v 19. století a původně indikoval „vše tam, kde vládne Francouz (anebo francouzština)“ (Blanchard a Bancel, 2005).

Do širšího povědomí se výraz frankofonie dostal v šedesátých letech minulého století v souvislosti s probíhající dekolonizací. V těchto letech byla definice frankofonie modifikována obecně na „vše francouzské“ – a výraz se stal politickým nástrojem v rukou představitelů bývalých kolonií s cílem zachovat si silné vazby na Francii; díky společné *mère patrie* jako prostředek k vytvoření vzájemných diplomatických styků mezi nově nezávislými frankofonními státy. Tím byly položeny první základy institucionálního rámce frankofonie.

Za zrodem Mezinárodní organizace frankofonie (OIF) stály myšlenky hnutí *négritude*, které se začalo formovat ve třicátých letech v Paříži v reakci na rozpolcenost antilské a africké identity a snahu potlačovat černošství. Ambicí tohoto hnutí bylo posílit černošskou mentalitu, aniž by to bývalo bylo spojeno s odmítáním francouzství, a politickou emancipací černých Francouzů. Za otce frankofonie bývá považován

Léopold Sédar Senghor: „Senegalec i Francouz, tatínek négritude i frankofonie [...]“.³⁴ V březnu roku 1969 byla na první konferenci frankofonních států v Niamey,³⁵ zakládající Mezivládní agenturu frankofonie a o rok později ustavující OIF (Victor, 2012, 194), zdůrazněna univerzalita frankofonie – odkaz na skutečnost, že za zrodem frankofonie stáli obyvatelé bývalých kolonií, nikoliv politici z metropolitní části Francie. (Blanchard et al., 2011, 32). Zakládajícími členy se stali Léopold Sédar Senghor ze Senegalu, Habib Bourguiban z Tuniska a Hamani Dior z Nigeru.³⁶

Oficiální definice frankofonie zahrnuje od roku 1993 principy, na kterých stojí – pojem se týká „všech, kteří sdílí francouzštinu“. V rámci ratifikace Dohody z Cotonou (Benin) v roce 1995 byla ustavena také Charta Frankofonie.³⁷

Dnes je OIF vnímána jako protiváha britského Commonwealthu, tedy ve smyslu kulturní diplomacie, jazykové politiky a programů rozvojové spolupráce. Spíše však symbolizuje dobré vzájemné vztahy frankofonních zemí (třebaže je OIF mezinárodní organizací, je principiálně zosobněním vztahu Francie a ostatních) a urputnou snahu čelit dominanci angličtiny ve světě, což není – vzhledem k hegemonii Spojených států amerických na geopolitickém a zejména ekonomickém poli – příliš relevantní.

Podle kritiků frankofonie neslouží v současnosti OIF k šíření francouzského jazyka a kultury, ale je zejména politickým nástrojem Francie pro kumulaci hlasů z ostatních frankofonních zemí v rozhodovacích procesech v jiných mezinárodních a nadnárodních organizacích politického i ekonomického charakteru (Tavernier, 2000, 183). Je-li frankofonie nekoloniálním konceptem, není dost možné posoudit.

Závěr první části

V úvodu práce jsem zmínila, že rok 1492 symbolizoval rok nula, novou národní identitu i lidský úděl. Znamenal také nový začátek v Evropě, a podíváme-li se dnes na stav

³⁴ « Il était sèrère et normand, sénégalais et français. Sa vie durant, il eut le don de nous enchanter et de nous émerveiller à travers d'heureuses combinaisons. Père de la Négritude et de la Francophonie, il était un homme d'enracinement et d'ouverture. La rencontre en sa personne de cette double paternité ne surprend guère quand on sait que, sous la houlette de cet homme d'unité et de pluralité, Négritude et Francophonie sont les instruments merveilleux du nécessaire et incontournable dialogue des cultures, ce dialogue des humanités et des mémoires dont le professeur, poète et homme d'Etat, a toujours été le chantre. » (Diouf, 2013)

³⁵ Charles de Gaulle poslal na konferenci svého ministra.

³⁶ Dostupné z: <http://www.francophonie.org/>

³⁷ Nová Charta Frankofonie v roce 2005. (Bonnichon, 2012)

bývalých kolonií, musíme konstatovat, že modernita mentální válku vyhrála, neboť „Orient“ se západnímu modelu přizpůsobil. Není snadné přijmout skutečnost, že období novověku, jenž se datuje právě od objevení Nového světa, bylo vykoupeno tak drahou cenou. Tím spíše se zdráhá se věřit, jakým způsobem je dětem ve školách předkládáno období renesance: jako epocha rozkvětu, blahobytu a humanity. Z hlediska politického realismu je taková prezentace ospravedlnitelná, ne-li nezbytná; ostatně kolonialismus je založen na obohacování se za účelem rozvoje. Z pohledu lidského, a mluvíme-li o kultuře, je však důležité takové plošné vnímání reality odmítnout.

Začátek dvacátého století ukázal, že je třeba skončit s paternalistickou nadřazeností Západu. Dekolonizace byla v očích Francouzské republiky pokořením, ale také prozřením směrem k pokoře. A protože jde o pokoru velmi nedávnou, je třeba vyvarovat se toho, co Aimé Césaire nazýval „zvěčněním“ skutečností.

Pád koloniální Francie však neměl být z pohledu kolonizovaných porážkou francouzského státu. Historickým exkurzem napříč kolonialismem a principy, z nichž francouzská expanze vycházela, jsme se dostali k frankofonii: kolonie byly historicky ponižené, zotročené, ale francouzské. Třebaže se v průběhu posledních dekád zdá být Francie a francouzský jazyk poraženy, stalo se tak spíše v důsledku globalizace a pomyslné nadvlády anglického jazyka jako faktoru geopolitické hegemonie Spojených států amerických. Paříž stále představuje modlu, ale je pravda, že v kontextu kolonií dobytých během druhé koloniální říše lze za Hexagon obecně dosadit Evropu.

Jinak je tomu u bývalých francouzských kolonií ještě z první koloniální etapy, v nichž se francouzství zakořenilo nejvíce.³⁸ Včetně dnešního Quebecu, jenž se globalizaci brání tak usilovně, že je více francouzský než pařížská metropole. Dnešní zámořská území Francie jsou silně asimilovaná ke své *mère patrie*, zejména se jedná o její zámořské departementy a regiony.

Existuje však společné stigma, vlastní všem bývalým francouzským koloniím v Antilách a subsaharské Africe: je jím kolektivní pocit méněcennosti černého muže vůči bílému. Na tom měl podíl nejen kolonialismus ve všech svých nuancích, ale také přímá francouzská správa. Na následujících stránkách se budu tomuto jevu věnovat

³⁸ S výjimkou Haiti (Saint-Domingue), což bude upřesněno v následující části.

v kontextu zámořského departementu a regionu Martinik, jenž je zosobněním této pravděpodobně nejvýraznější integrace jako bývalé černé kolonie.

ČÁST II: PŘÍPADOVÁ STUDIE MARTINIK

První část diplomové práce se zabývala dominancí bílé rasy a specifiky francouzského kolonialismu jako období, během něhož nebyl hlas černého muže slyšet, anebo *vyslyšen*. Ideály Velké francouzské revoluce, revoluční rok 1848 a obecně dějiny dvacátého století od první světové války po dekolonizaci byly významné právě proto, že si svůj prostor černoch vybojoval. Protože od začátku mým cílem bylo věnovat se tématu Martinik-Francie s využitím postkoloniálního diskurzu, rozhodla jsem druhou část diplomové práce, jež je případovou studií Martiniku od počátku francouzské přítomnosti na ostrově a v kontextu regionální politiky otevřít právě Velkou francouzskou revolucí a následně uvést čtenáře do okamžiků, které udělaly z francouzské kolonie Francii. Nejen politicky, ale zejména v myšlení.

V kapitole číslo tři „Martinik: Od kolonie k zámořskému departementu“ čtenáře odkazují nejprve ke koloniálnímu dědictví, které mělo nezanedbatelný vliv na formování martinické identity; a které ve společenských strukturách do jisté míry přežívá dodnes. Pozornost bude následně věnována bojům za zrušení otroctví, část kapitoly je exkurzem na Saint-Domingue, neboť tamní události vedoucí až k vyhlášení prvního nezávislého (černošského) státu Haiti uspořádaly revoluce na Martiniku a Guadeloupu. Nicméně, jak bude později osvětleno, odlišný vývoj situace na obou ostrovech zásadně předurčil jejich rozdílný socioekonomický vývoj a politické směřování. Právě to bylo klíčové při o něco rozdílném formování martinické a guadeloupské kulturní identity. S ohledem na postkoloniální diskurs odkazují ve třetí kapitole především na výrazné osobnosti martinicko-francouzské kultury dvacátého století, Aimého Césaira a Frantza Fanona, s využitím jejich myšlenek, jež formovaly martinickou identitu a ovlivnily vývoj vzájemných vazeb mezi metropolí a Martinikem.

Následně se zabývám politickou transformací ostrova od kolonie v područí Francie k jejímu současnému statutu; pokusím se zde načrtnout principy územní samosprávy a s ohledem na společnou minulost osvětlit homogenitu zámořských departementů a regionů. Zároveň zde bude načrtnuta ekonomická integrace francouzských zámořských území v rámci Evropské unie.

V závěrečné kapitole „Současné výzvy“ se pokusím čtenáři přiblížit aktuální témata, která dnes více či méně ovlivňují rozvojový potenciál Martiniku. Podstatou této kapitoly je otevřít konkrétní skutečnosti, které jsou Martiniku jako zámořskému regionu a departementu specifická v kontrastu s metropolitní Francií, respektive podívat se na Martinik jako na ultraperiferní region.

3 Martinik: Od kolonie k zámořskému departementu

„Uskupení usilující o nezávislost existují téměř ve všech zámořských departementech a teritoriích, nicméně mezi takovými skupinami jsou takové, které prahnou po okamžité a úplné nezávislosti; takové, které se chtějí na nezávislost připravit postupně v dlouhodobějším přechodném období; a nakonec takové, které se drží tradičních vazeb na Francii.“³⁹

Principy, o něž se kolonialismus opíral a které jsme rozebírali v předchozí kapitole, spolu s nastavením asimilační politiky Francie vůči jejím „starým koloniím“ předurčily politické směřování Martiniku. Proces asimilace a pofrancouzštění byl na tomto karibském ostrově dokonán ve chvíli, kdy bylo zrušeno otroctví.

Nástroje nenásilného odporu vůči francouzské nadvládě (používání kreolské francouzštiny, hybridní formy křesťanství a afrických náboženství, neologismy, zpěvy a tance vycházející ze západoafrického folklóru apod.) vymizely ve chvíli, kdy dala francouzská vláda černochům z kolonií občanská práva. Ideály Francouzské revoluce byly od tohoto okamžiku skutečné a hmatatelné. Francouzština a západní vzdělání se staly klíčem k francouzství. Afrika byla zapomenuta, nyní se stali Francouzi.

Deziluze se dostavila ve chvíli, kdy Martiničan vstoupil na evropský kontinent. Ukázalo se, že s bratrstvím a rovností to nebude až tak jednoduché. A černoch trpěl a nevěděl, kým je. Afrika byla již příliš vzdálená, zatímco Hexagon téměř na dosah. Bylo třeba se přiblížit, stát se její formální součástí a, bude-li třeba, potlačit své kořeny a svoje negerství.

³⁹ “Independence groups exist in almost all of the DOM-TOMS, although such groups are often divided between those who wish for an immediate and total independence, those who want to prepare for independence over a longer transition period, and those who prefer maintenance of some constitutional links with France” Aldrich a Connel (2006).

3.1 Koloniální minulost Martiniku

„Černoch se spokojil s tím, že bělochovi poděkoval, a nejkrutějším důkazem tohoto faktu je impozantní počet soch rozesetých po Francii a koloniích, které představují bílou Francii hladící krkaté vlasy onoho statečného negra, jehož řetězy byly právě rozbity.“

(Fanon, 1952, 182)

3.1.1 Francouzská koloniální politika na Martiniku

Martinik se nachází v jižní části Návětrných ostrovů (*Windward Islands*) Malých Antil. K nejbližším ostrovům patří na severu Dominika, jižně pak Svatá Lucie. Geografická poloha Martiniku (a zejména jeho tropické klima) je jeho devizou a prokletím zároveň, neboť reprezentuje zcela zásadní determinant rozvoje regionu, respektive ospravedlnění koloniální exploatace.

Arawakové pocházející z oblasti dnešní Venezuely byli prvními obyvateli Martiniku, o nichž máme zmínky. Kolem roku 1200 osídlili ostrov Kalinové⁴⁰, jeden z karibských kmenů. S příchodem Španělů roku 1502 byl ostrov na počest svatého Martina pokřtěn na nynější Martinik a domorodci byli vyhlazeni. Roku 1635 se Martinik stává francouzskou kolonií,⁴¹ nicméně až do roku 1814, kdy byla podepsáním Pařížské dohody s konečnou platností potvrzena francouzská svrchovanost, byl ostrov střídavě okupován také Angličany – politicky však byl vždy řízen pouze Francouzi. (Butel, 2007)

Jak jsme si ukázali již v úvodní kapitole, týkající se definování a vůbec pojmenování kolonialismu, francouzský přístup vůči jejím koloniím měl civilizačně-kulturní ráz – byl principiálně vnímán jako pozvednutí úrovně zaostalé periferie, kterého mělo být dosaženo přenesením *vysoké* francouzské kultury na domorodé obyvatelstvo, jež bylo třeba „civilizovat“.⁴² Tím se postup Francie liší od ryze

⁴⁰ Označování také jako Karibové. Toto etnikum je v současnosti přítomno v Jižní Americe (Venezuela, Guyana, Surinam, Francouzská Guyana, Brazílie). Původně obývali sever Venezuely, od desátého století osídlovali ostrovní části Karibiku.

⁴¹ Od roku 1664 byl ostrov pod přímou správou francouzského krále; toho roku vznikla také francouzská Západoindická společnost.

⁴² Paternalistický postoj až nabubřelost byl tudíž v souladu s evropskými hodnotami. Zastánci pozitivních dopadů kolonialismu (nikoliv však otrokářského systému) zdůrazňují právě tento aspekt: Francie dala svým koloniím vzdělání, infrastrukturu, know-how a filozofii vycházející z Francouzské revoluce – a z toho plynoucí *občanství*.

ekonomických a mocenských zájmů uplatňovaných Británií, což koneckonců ilustruje i rozdílný průběh dekolonizace, která byla pro Francii o mnoho bolestnější a výrazněji ovlivnila pozdější směřování francouzské diplomacie. Tento naprosto diametrálně rozdílný přístup se rovněž odráží v debatě o dopadu kolonialismu v obou zemích dnes. Cílem bylo obyvatelstvo pofrancouzštit a asimilovat, určitým předělem bylo v tomto smyslu zavedení povinné školní docházky. Rasová nadřazenost byla omlouvána v duchu křesťanského katechismu: „Jsme vyvoleným národem, pohlédni na barvu naší kůže, jiní jsou černí či žlutí, a to pro hříchy, jichž se dopustili“ (Le Préjugé de race et de le couleur, 112).

V důsledku vyhlazení domorodého obyvatelstva se francouzská přítomnost na Martiniku stala odrazovým můstkem pro jeho budoucí rozvoj, obrazně řečeno „rokem nula“. Poté, co Evropané doslova vymazali paměť ostrova (nejprve se o to pokoušeli Španělé; roku 1660 Francouzi násilně přesídlili poslední Kariby na sousední Dominiku), byli Francouzi de facto jeho jedinými osadníky – jejich černí otroci byli pouhým „statkem“ v rukou bělocha, nikoliv občany. (Jalabert, 2008) Společenské struktury tak vznikaly uměle, byly hierarchizovány na podkladě rasové nerovnosti. Znamenalo to popření přirozeného společenského vývoje, který v takto modifikované podobě zůstal hluboce zakořeněn ve vlastní identitě Martiničanů. Od 17. století bylo na ostrově uplatňováno výhradně francouzské právo.⁴³ Francouzská správa byla přímá, vysoce centralizovaná. Zástupcem kolonie byl intendant, reprezentoval politickou, ekonomickou a ekonomickou správu ostrova. Guvernér, jenž měl na starosti vojenskou složku moci, byl společný všem původním francouzským koloniím a sídlil právě zde, na Martiniku.⁴⁴ Hospodářství ostrova bylo založeno na plantážním zemědělství, od sedmáctého století šlo o monokulturní pěstování cukrové třtiny, a to v takovém rozsahu, že od dvacátých let 19. století Martinik a Guadeloupe nahradily v produkci cukru Haiti.

V čele společenské hierarchie stáli „pánové“ (majitelé plantáží) neboli *les grands-blancs*. Ti se hned od počátku podíleli na samotném dobytí ostrova a jeho následné kolonizaci. Jejich potomkům se dnes říká „bílé kreolové“, na Martiniku

⁴³ To se ostatně týkalo všech dnešních ostrovních zámořských departementů Francie (s výjimkou Francouzské Guyany). Proto byla asimilace úspěšnější ve starých koloniích při srovnání s novými, kde byla koloniální správa založena na dvojí administrativě, a sice francouzské se zapojením místních elit; rovněž právní systém představoval kombinaci francouzského a místního.

⁴⁴ Pevnost St. Louis byla významným geostrategickým bodem Francie v oblasti Karibiku.

uslyšíte nejspíše označení „béké“. Níže postaveni byli *les engagés*, francouzští správci plantáží, najatí právě kolonisty. Z těch, kteří se rozhodli na Martiniku zůstat, se v průběhu následujících století vyprofilovala střední třída, obchodníci a drobní podnikatelé, *les petits-blancs*. Je třeba uvést, že míra francouzské migrace do kolonií v Karibiku nebyla právě vysoká.⁴⁵ Hierarchicky pod nimi pak následovali tzv. *affranchis*, neboli *gens de couleur*, mulati. Nejnižěji stáli samozřejmě černí otroci. Mimo třídní rozdělení se nacházeli vojáci, námořníci či obchodníci z Evropy, kteří nepobývali na ostrovech trvale, ale většinou po přechodnou dobu, v omezeném časovém úseku. Obecně řečeno, barva kůže ve společenském žebříčku byla nadřazená bohatství, což platilo i pro kontext politické moci – do roku 1848 neexistovalo, aby se mulati nebo černoši podíleli na správě ostrova. (Jalabert, 2008)

Přenos hierarchizovaných společenských vztahů byl podporován mimo jiné rovněž prostřednictvím městského plánování⁴⁶ a systému plantáží ve formě tzv. *habitation*, zemědělsko-továrních komplexů. Jednalo se svým způsobem o města ve městě, říkalo se jim „plantapolis“. Tam se na zmenšené ploše odehrával celý tento minisvět postavený na společenském rozdělení. Jednak byla *habitation* místem pro život (dům bílé aristokracie, dům správce a ubytování pro najaté dělníky, chatrče pro otroky), včetně jídelny a nemocnice. Zároveň – a především – to bylo místo práce, ať už na třetinových polích, tak v „cukrovém mlýně“ či v destilovně rumu.

3.1.2 Revoluční snahy o zrušení otroctví

Během čtyř století nejen hospodářské, ale také lidské exploatace v Americe docházelo paralelně k postupnému vyčerpání kolonizátorů, což se nejprve týkalo zejména Španělska a Portugalska. Vleklé konflikty odvěkých rivalů, ústící posléze v sedmiletou válku, a také osvobozenécké boje v severoamerických koloniích oslabily rovněž jak Britské impérium, tak Francii.

Byly to však až společenské změny v Evropě a zejména myšlenky Velké francouzské revoluce, které na západní polokouli posílily naděje na změnu, jež by směřovala od intelektuální ignorance k boji za důstojnost a identitu. V hodnocení jejich

⁴⁵ Ve srovnání s pozdějšími migračními vlnami zejména v případě Alžírsko, které mělo stejný status jako „staré kolonie“.

⁴⁶ Nejdůležitějším článkem města byl přístav.

role je však třeba zůstat na zemi: Francouzská revoluce měla v zásadě konzervativní charakter (Budil, 2015, 20).

Roku 1788 byla v Paříži založena první *Francouzská protiotrokářská společnost* a také protirasistický spolek *Společnost přátel černých*⁴⁷. Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 dala základ nejenom evropskému právu. Zásadní text moderních dějin začínající článkem „*Lidé se rodí a zůstávají svobodnými a rovnými ve svých právech. Společenské rozdíly se mohou zakládat pouze na prospěšnosti pro celek*“ se tehdy vztahoval výhradně na svobodné občany-muže,⁴⁸ rozhodně neměl být živnou půdou pro přiznání práv černým otrokům z kolonií. Na Guadeloupu a Marie-Galante byl přitom podíl otroků na celkovém obyvatelstvu tříčtvrtě. Nicméně, podobně jako Deklarace nezávislosti Spojených států amerických v roce 1776, inspiroval duch Velké francouzské revoluce obyvatele kolonií k boji za zrušení otroctví. Události v Paříži podnítily nejenom snahu vymanit se z mentálního područí Evropy, ale také separatistické tendence a boj za nezávislost.

V prosinci roku 1789 propukly na ostrově Saint-Domingue první osvobozené boje, jejichž důsledkem bylo založení několika protiotrokářských společností. Saint-Domingue se stalo prvním dějištěm vzpour otroků domáhajících se stejných práv, jaká přičkla Velká francouzská revoluce svobodným občanům. Měla to být otázka cti a dobytí svébytné identity, dostat principům *Liberté, Égalité, Fraternité*⁴⁹. Tuto bytostnou potřebu zachytil ve svém díle *The Black Jacobins: Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution* (Černí jakobíni: Toussaint Louverture a revoluce na Saint-Domingue) Cyril Lionel Robert James: „Ideály [Velké francouzské revoluce] znamenaly [pro černé otroky] mnohem víc než pro jakéhokoli Francouze“ (James, 1938, édition 2008). „Individuum, jež nenasadilo život, může zajisté být uznáno jako osobní; ale nedosáhlo pravdy této své uznanosti za samostatné sebevědomí“ (Hegel; podle Fanon, 1952, 181). Způsob dosažení svobody (respektive volnosti) byl určujícím prvkem pro formování haitské/guadeloupské/martinické kulturní identity, jak si ukážeme později, a také jako geneze vztahů s Hexagonem.

⁴⁷ *La Société des amis des Noirs*.

⁴⁸ Ve francouzském jazyce existuje tentýž ekvivalent pro člověka a muže, *un homme*. Třebaže Deklarace práv člověka a občana z roku 1789 ženu nevyjímá, její role ve veřejném životě nebyla roli muže rovna. Rovněž s přihlédnutím k exkluzi otroků z kolonií nelze text označit za univerzální.

⁴⁹ Volnost, rovnost, bratrství – heslo Francouzské republiky a také Republiky Haiti.

Od roku 1791 se povstání otroků rozhořela také na ostrově Guadeloupe. V reakci na svržení monarchie a vyhlášení První (francouzské) republiky v září roku 1792 se obavy bílých royalistů na ostrovech ještě znásobily. Whitehallská dohoda z 19. února 1793 mezi Britským impériem a majiteli plantáží na Saint-Domingue⁵⁰, Guadeloupu a rovněž na Martiniku umožnila Angličanům vstup na francouzské území⁵¹ – výměnou za udržení míru a potlačení revolucí.

V prosinci deklaroval Victor Hugues, francouzský republikán a guvernér na Guadeloupu, zrušení otroctví na ostrově; 4. února 1794 byl vyhlášen dekret o zrušení otroctví na všech francouzských územích. Fakticky se ale vyhláška dotkla pouze Guadeloupu a přilehlých ostrovů La Désirade a Marie-Galante. Bojem za svobodu ovšem tamní transformace neskončila: dosavadní správci kolonií a jejich rodiny byli povražděni (inspirací k tomuto krvavému aktu byl dozajisté boj černých jakobínů na Saint-Domingue⁵²) a z původních otroků se stali majitelé plantáží, obchodníci, svobodní řemeslníci. Hospodářství ostrova neřídili již „béké“, ale *gens de couleur libre*. Struktura společnosti se zcela proměnila a mohla se relativně svévolně vyvíjet. Srovnáme-li tuto skutečnost následně s vývojem na Martiniku, jde o výrazný kontrast.

Na Martiniku byla mezitím posílena britská vojenská přítomnost (Anglie nepřímo rovněž posloužila k udržení míru mezi republikány a royalisty) a černošské revolty neeskalovaly ani ve zrušení otroctví, natož v převzetí kontroly nad správou plantáží anebo dokonce ostrova.

Zároveň se podstatně mění také politická situace v metropoli Paříži, po Národním konventu a Direktoriu se roku 1799 dostává k moci Napoleon Bonaparte. Ve snaze udržet si klid v koloniích⁵³ a také v reakci na tlak protiotrokářských společností

⁵⁰ V oblasti Velkých Antil došlo k opětovnému potvrzení britské přítomnosti na francouzských ostrovech ratifikací Jamajské dohody (známé jako « Capitulation de la grande Anse ») v září 1793. Na Guadeloupu byla britská vojenská přítomnost posílena v dubnu 1794.

⁵¹ Jednalo se de facto o britskou okupaci francouzských ostrovů, kdy se místní elity postavily nejen černým otrokům bojujícím za svoji svobodu, ale také vládě v Paříži. Tento obchod znamenal pro Brity možnost čerpat z místních komodit a přinášel jim podíl ze zisku z plantáží.

⁵² Na Saint-Domingue byli v té době – do vyhlášení nezávislosti (Haiti) na Británii v roce 1804 – vyvražděni všichni běloši. Již v letech 1799 až 1800 probíhal v zemi zároveň mocensko-etnický konflikt známý jako „válka nožů“ mezi černou populací a mulaty, tzv. *affranchis*. Tento termín je označením pro emancipované otroky a pejorativně právě pro mulaty, *gens de couleur libres*. Z *affranchis* vzešla na Haiti střední třída. Přes zrušení otroctví a odstranění bílých kolonizátorů však plantážnický systém nadále fungoval na obdobných principech jako v období kolonialismu.

⁵³ Saint-Domingue, Guadeloupe, Marie-Galante, Désirade – kolonie, kde otroctví de facto skončilo a kde hrozilo, že se jejich politické a ekonomické kontroly chopí bývalí otroci. Nepokoje měly negativní dopad na obchod s třtinovým cukrem a oslabily pozici Francie na mezinárodním trhu.

v Paříži⁵⁴ vstupuje v platnost Zákon z 20. května 1802 (*30 floréal an X*), jenž potvrzuje platnost Zákona ze 4. února 1794: „Na Saint-Domingue a na Guadeloupu není více otroků, všichni jsou svobodní a svobodnými zůstanou.“⁵⁵ V témže roce však Napoleon jako první konzul obnovuje, respektive potvrzuje otrokářský systém na Martiniku s cílem navázat na slávu francouzské koloniální říše: „Na Martiniku je a bude otroctví zachováno.“⁵⁶ Přispělo k tomu nejen vyjednání amienského míru z 25. března 1802, čímž byla dočasně ukončena britská okupace karibských ostrovů⁵⁷ (v momentě, kdy je zde Francie vojensky schopna zajistit stabilitu), ale také skutečnost, že tehdejší Napoleonova manželka pocházela z významné otrokářské rodiny bílých *béké*. O třináct let později, dne 29. března 1815, Napoleon (po návratu z exilu) podepsal dekret o zrušení obchodu s otroky, nikoliv ale zrušení otroctví.

Elementární tezí boje za zrušení otroctví se stal text z roku 1823, jehož autorem je Cyrill Bisset, martinický Kreol ze smíšené rodiny, požadující zrušení otroctví a záruku občanských práv a svobod pro černé obyvatele. Text samotný, známý jako « *L'affaire Bissette* », poukazoval na nelidské zacházení s otroky; později se stalo Bissettovou filozofií dosáhnout smíření mezi bílým a černým obyvatelstvem, což byl podle něho nezbytný krok vedoucí k transformačním procesům v rámci martinické společnosti. K samotnému právnímu aktu došlo po dekadách politických bojů vyhlášením Dekretu o zrušení otroctví ve Francii a jejích koloniích⁵⁸ z 27. dubna 1848 (Schmidt, 1994). Symbolem definitivního zrušení otroctví se stal Victor Schœlcher, francouzský politik a hlavní tvůrce dekretu, vedle něho můžeme jmenovat ještě Augusta-Françoise Perrinona. (Schmidt, 1994)

Na Martiniku vstoupil dekret v platnost dne 23. května 1848:⁵⁹ „Po žádném francouzském území nesmějí dál šlapat otroci“ (Fanon, 1952). Do té doby představoval podíl otroků na celkové populaci Martiniku vysokých 61 %. Ale černoch nevěděl, jak s darovanou svobodou naložit. Podle Fanona právě tady nalezneme kořeny pocitu

⁵⁴ Také v reakci na rozmáhající se fenomén *engasisme*, což byla novodobá forma nevolnictví. Nicméně řízená imigrace především z Afriky, Indie a Číny probíhala na Martiniku až do konce 19. století.

⁵⁵ Text se týkal rovněž zrušení otroctví ve Francouzské Guyaně, nicméně tam bylo otroctví znovuobnoveno.

⁵⁶ Taktéž na ostrově Réunion a na Mauriciu (Île Maurice) v Indickém oceánu.

⁵⁷ K definitivnímu poválečnému vypořádání mezi Francií a jeho rivaly došlo až ratifikací Pařížské mírové smlouvy v roce 1814.

⁵⁸ Dekret navazoval na návrhy zákona *Les lois Mackau*.

⁵⁹ Oficiálně až v listopadu téhož roku, ale prakticky v reakci na nepokoje vydala vláda nařízení už v květnu. Porušení zákona bylo trestáno ztrátou francouzského občanství.

kolektivní méněcennosti martinického černochoa vůči bělochovi: „Černoch se spokojil s tím, že bělochovi poděkoval, a nejkрутějším důkazem tohoto faktu je impozantní počet soch rozesetých po Francii a koloniích, které představují bílou Francii hladící krkaté vlasy onoho statečného negra, jehož řetězy byly právě rozbity. [...] Negr však nezná cenu svobody, protože se za ni nebil“ (Fanon, 1952, 182). Tyto poznatky jsou nesmírně důležité pro pochopení příčin pozdější změny statusu ostrova Martiniku. Ukázalo se, že pro asimilaci je geografická vzdálenost marginální ve srovnání s tím, jak důležitou roli hraje kultura a identita.

Je třeba si uvědomit, že zrušení otroctví nebylo spojeno s vyhlášením nezávislosti, nebylo synonymem pro ztrátu koloniálního statusu (Yvan Bertin, *Atlas Caribbean*). Proto nehledejme na pozadí revolučních událostí roku 1848 odklon od Francie. Naopak. Dostavila se touha po úplném přimknutí se k Francii a zároveň touha po uznání bělochem: „Když se negr občas podívá na bělocha zarputile, běloch mu řekne: *Bratře, mezi námi není rozdíl*. Negr přitom ví, že rozdíl existuje. Sám si ho přeje. Chtěl by, aby mu běloch řekl zčistajasna: *Špinavej negře*. Měl by tak onu jedinečnou příležitost ‘jim ukázat...’. Nejčastěji tu však není nic, nic než lhostejnost, nebo paternalistická zvědavost. Někdejší otrok požaduje, aby bylo zpochybněno jeho lidství, požaduje boj, rvačku. Je ale příliš pozdě: francouzský negr je odsouzen k tomu, aby se dál a dál užíral“ (Fanon, 1952, 183). Je nadobro ztracen. Nezbyvá než stát se Francouzem a zbavit se svého *negerství*.

Spolu s koncem otroctví se paradoxně zrodil skrytý rasismus mezi černochoy: odmítnutí svého vlastního černošství se dostalo do ostrého střetu s těmi, kteří jej dávají s hrdou nadřazeností na odív. Martiničan a Guadeloupan k sobě mají navzájem blízko. Oba jsou Francouzi. Ale Martiničan má do Paříže blíž. Guadeloupan cítí s Hait’anem. Pro Martiničana je Hait’an příliš černý, příliš divoký, příliš bojovný – a od Paříže příliš vzdálený. Zároveň Martiničan v Paříži bojuje za přijetí bílým Pařížanem, barvě kůže navzdory, jako by nepředstavovala rozdíl. Ve skutečnosti možná rozdíl nepředstavuje, přesto Martiničan nechce, aby si jej Pařížan pletl s Hait’anem nebo se Senegalcem anebo s Alžířanem. Koneckonců, nechce ani, aby byl zaměňován s bratrem z Guadeloupu. Je Francouzem víc než kdokoliv jiný, na rozdíl od ostatních proti své mateřské zemi nikdy nebojoval. To by měl Pařížan uznat. Ale ve chvíli, kdy se tak stane, vzdaluje se Martiničan z Paříže Martiničanovi, který žije ve Fort-de-France. Kým tedy vlastně je?

3.2 Asimilační politika

« Je ne suis pas esclave de l'esclavage qui déshumanisa mes pères. Je ne suis pas venu sur terre pour faire payer au monde blanc, par mon ressentiment, le malheur fait à mes pères [...] et c'est ce langage que je veux vous tenir ce soir, un langage de solidarité et d'union, de fraternité et d'espérance. »

Frantz Fanon

« [...] et aucune race ne possède le monopole de la beauté, de l'intelligence, de la force et il est place pour tous au rendez-vous de la conquête. » Aimé Césaire⁶⁰

Počátek 20. století – a zejména období mezi první a druhou světovou válkou – se na Martiniku nesl ve znamení usilovného zápasu v hledání své kulturní identity. Francouzská kultura zapustila kořeny hluboko v myšlení ostrovanů, geografické vzdálenosti navzdory, proto se obyvatelé „starých kolonií“ chtěli stát přímou součástí Francouzské republiky. To se podařilo roku 1946, kdy byly tyto kolonie formálně integrovány do Francie. Křehkost hybridní identity, jež byla výsledkem vzdalujících se afrických kořenů a touhou po francouzství, se však vždy obnažila v momentu dosažení Hexagonu.

3.2.1 Intelektuální požadavky (Frantz Fanon, Aimé Césaire)

Třebaže mezi zrušení otroctví a odmítnutí kolonialismu nelze klást rovnítko, představoval rok 1848 živnou půdu pro zrod svobodné, postkoloniální společnosti.

Za zcela zásadní dílo je z hlediska postkoloniálního diskurzu považován až *Orientalism* amerického literárního historika a komparatisty Edwarda W. Saida z roku 1978 (česky 2006). Navzdory kritice, již byl Said podroben,⁶¹ je význam tohoto jeho díla nesporný: autor dokázal nazírat skutečnosti nezápadním pohledem, navíc

⁶⁰ Said, 2002.

⁶¹ Said byl orientalisty kritizován za paušalizaci faktů a agresivní vymezení se vůči Západu, přičemž západní myšlení Said ve své eseji vnímá jako a priori nadřazené vůči „těm druhým“.

mnohovrstevnatě⁶², přenesl rozmanitost „Orientu“ a zejména váhu jeho hlasu také do akademické a politické roviny.

Vůbec poprvé ale otevřel postkoloniální diskusi martinický psychiatr Frantz Fanon, jehož názory nás budou s ohledem na pochopení kreolské, frankoantilské duše zajímat. Ve své literární prvotině z roku 1952 *Peau noire, masques blancs* (česky Černá kůže, bílé masky, 2012) se snaží o celistvé uchopení kolektivní černošské, zejména martinické, identity a tím, že pojmenovává dosud abstraktní pocity mentální rozpolcenosti, která je Antilanům vlastní, podkřívá na základě psychoanalýzy podstatu zakořeněných předsudků o černé rase. O té jsme, s přihlédnutím ke společnému historickému údělu, hovořili již v předchozí kapitole. Fanon ve svém díle zkoumal pocity milionů afrických a antilských černošů a mulatů, které popsal ve své básni *Cahier d'un retour au pays natal* (Sešit o návratu do rodného kraje) jeho krajan, velký spisovatel a politik Aimé Césaire. Zatímco Frantz Fanon ve své eseji podrobil schizofrenii svou i svých krajanů zevrubné psychoanalýze, Césaire své myšlenky proměnil spoku s Léopoldem Sédarem Sengorem ve společensko-politické hnutí *négritude*. K právně-politické asimilaci do Francie bylo ještě třeba nalézt kolektivní ukotvení. Zatímco Fanon křehkost francouzsko-martinické identity obnažil, Césaire jí navrátil zdravé sebevědomí.

Vraťme se ale ke kořenům kulturní asimilace Martiničanů, jež předcházela politické intergraci. Během revolučního roku 1848 byla Martiničanům přiznána občanská práva, kterými se od Velké francouzské revoluce těšili v metropolitní Francii. Od té doby můžeme sledovat zcela nekritický obdiv Martiničanů ke své *mère-patrie*,⁶³ o kterém jsme mluvili v úvodu. Jako by touha po pofrancouzštění převážila více než dvě stě let rasového útlaku a frustrace z něho vyplývající se obrátila pouze proti fyzicky přítomnému agresorovi v podobě bílé aristokracie *béké*. Vždyť osvícenecké myšlenky jsou výplodem francouzských humanistů, *vive la France!* Zavedením povinné školní docházky roku 1882 byl započat proces francizace, asimilace prostřednictvím jazyka, jenž je z hlediska postkoloniálního diskurzu, jak tvrdil již Fanon, klíčem k formování identity. Zapomenuty byly vzdorovité snahy předávat si zvyky svých afrických předků,

⁶² Odmítl Východ jako jednotný protipól Západu. Tvrdil, že každá kultura je specifická, také na kolonialismus reaguje odlišně. Klasifikace Orientu je podle něho eurocentrický konstrukt vytvořený ve snaze ospravedlnit evropský kolonialismus (a posléze hegemonii Spojených států amerických) (Said, 1978).

⁶³ Podobný jev pozorujeme dnes zejména v kanadském Quebecu.

používat kreolské *patois* a odmítat jazyk kolonizátora. Svoboda znamenala možnost změnit svůj společenský status; francouzština byla cestou k národní identitě a také vstupenkou do Hexagonu.

Zavedení vojenských odvodů v roce 1905 bylo dalším potvrzením francouzského občanství a rasové rovnosti. S právem zemřít ve válce pro svou vlast získali černí Martiničané nový status v rámci francouzské společnosti. Byla to otázka prestiže a především důkaz francouzství. První světová válka však ukázala křehkost takového identifikování se s Francií: pro obyvatele metropole byli vojáci z kolonií cizinci. Tváří v tvář obyvateli metropole našel Antilan nového nepřítele: své černošství. Potřeba pofrancouzštění byla obyvatelům starých kolonií naléhavější, zemřít pro vlast nestačilo. Odmítnutí separatistických tendencí prostřednictvím formální asimilace mělo být opravdovým důkazem nacionalismu. Tehdy se poprvé začínají formovat reálné politické požadavky směřující k právnímu kroku, jenž by z bývalých kolonií učinil francouzské departementy.

Od počátku 20. století pozorujeme na Martiniku stále patrnější levicové vnitropolitické směřování. Zatímco pravice, konzervatismus, monarchie a kolonialismus byly synonymem pro místní *béké*, kteří spravovali plantáže i regionální politiku, socialismus byl zosobněním francouzské administrativy a rovnostářského státu, což z Francie jako státu přeneslo veškerou zodpovědnost za uplynulá tři století výhradně na místní aristokracii. V polovině třicátých let vznesly místní odbory formální požadavek na změnu statusu z kolonie na francouzský departement a následně byl zahájen legislativní proces, jenž by Martinik, Guadeloupe, Francouzskou Guyanu a Réunion začlenil do Francie. Plán na právní asimilaci Martiniku do Francie byl pozastaven v důsledku 2. světové války, paralelně se vznikem vichistického režimu maršála Pétaína. Situace na Martiniku kopírovala francouzský model: byl tu nastolen represivní fašistický režim generála Roberta za podpory bílé aristokracie; většina obyvatel však otevřeně podporovala spojenece. Řada Martiničanů a Guadeloupanů se po boku Britů zapojila do bojů v Karibiku i na evropském kontinentu, aby osvobodili Francii z područí fašismu. Význam bývalých kolonií zapojených do bojů je nezpochybnitelný a je dodnes připomínán francouzskými státníky. Po roce 1944 byli *béké* zdiskreditováni a od té doby ztratili na Martiniku politický vliv. Stále jsou však připomínkou kolonialismu, díky vlastnictví půdy drží do jisté míry v rukou ekonomické opratě departementu. Po

druhé světové válce tak byly vzájemné vazby Martiniku a Francie posíleny a ratifikací *Loi Césaire* se Martinik stal zámořským departementem Francie.

Právně ukotvená politická asimilace byla tedy dokonána a Martinik se stal nedílnou součástí Francouzské republiky a principů vyplývajících z nového statusu. Vstupem na evropský kontinent se však v Martiničanovi probudila uplynulá staletí útlaku a kulturní hybridita, a zároveň i pocit méněcennosti vůči bílému muži. Pocit nezakotvenosti byl umocněn již během druhé světové války, kdy neevropští vojáci najednou bojovali za svého kolonizátora. Tato skutečnost nejenže uspišila dekolonizaci zemí, v nichž se evropská dominance nestačila zakořenit tak hluboko, ale vystavila vojáky z Antil či z Reunionu tvrdé realitě: metropolitní Francie nevnímala černé vojáky jako Francouze. Hexagon se zdál Kreolům rázem nedostižný – a africké kořeny mu byly již příliš vzdálené. Schizofrenie se navíc prohlubovala s každým návratem domů na Martinik, který byl najednou daleko. Antilan našel nového nepřítele, své černé já. Francouzština byla klíčem k francouzství, ale černá kůže připomínala podřazenost negroidní rasy, ať už reálně, tak v jeho mysli. Bylo třeba přiblížit se, „vybělit se“ alespoň v kontrastu s více černými bratry z Afriky, Haiti, ba dokonce i s Guadeloupany.

Pro znázornění jsem vybrala tři Fanonem pozorované jevy rasismu mezi černochoy navzájem, reflektující pocity méněcennosti vůči bělochovi, což nás opět odkazuje k dědictví kolonialismu. Sama jsem podobné projevy z úst Martiničana několikrát slyšela.

„Poznali jsme a bohužel stále poznáváme kamarády pocházející z Dahome či Konga, kteří tvrdí, že jsou Antilané. Poznali jsme a stále poznáváme Antilany, kteří se urazí, jsou-li pokládáni za Senegalce. Antilan je totiž „vyspělejší“ než africký černocho, tedy bližší bělochovi; a tato odlišnost existuje nejen na ulici a bulvárech, ale i na úřadech a v armádě“ (Fanon, 1952, 57). Na jedné straně tu tedy máme Martiničana jakožto symbol „starých kolonií“, současných zámořských území, který chce být Francouzem. Zároveň se tu objevuje Afričan (jenže je personifikací imperialismu, tedy nových kolonií, a dekolonizace, tedy „nefrancouzství“), který chce být Antilanem, jenž je v jeho očích opravdovým Francouzem.

Martiničan ale „negrovy“ snahy o přiblížení odmítá, ideálům Francouzské revoluce navzdory: „Nedávno jsem se bavil s jedním Martiničanem, jenž mi rozhněvaně

sdělil, že někteří Guadeloupané se vydávají za našince. Člověk si ale, dodal, rychle všimne, že to není pravda, protože jsou to větší divoši než my: tedy, opět, lidé vzdálenější bělochovi“ (Fanon, 1952, 58). V tomto případě lze odkázat na kapitolu týkající se abolicionismu. Jak jsme si řekli, rozdílný způsob získání volnosti výrazně předurčil formování kulturní identity. Krvavé vypořádání se s bílými *béké* na Guadeloupu (či na Haiti) je pro Martiničana na jednu stranu známkou necivilizovanosti a „divošství“, tedy i znakem malého francouzství (Francie jako symbol civilizovanosti a kultury), na druhou stranu může být ale také známkou komplexu méněcennosti, neboť *béké* na Martiniku jsou stále bolestnou připomínkou kolonialismu.

Poslední příklad odkazuje na neexistující komplex méněcennosti u Bretonců, Korsičanů či obyvatel Quebecu, protože pro frankofonní Kanadany není symbolem nadvlády Francie, nýbrž Anglie: „Na Antilách nic takového neexistuje. Oficiálně se zde mluví francouzsky; učitelé úzce dohlížejí na to, aby děti nepoužívaly kreolštinu. Důvody, jichž se dovolávají, přejdeme mlčením. Problém je prý následující: na Antilách existuje stejně jako v Bretani dialekt a vedle toho francouzský jazyk. To ovšem není pravda, protože Bretonci se nevnímají jako vůči Francouzům méněcenní. Bretonci nebyli civilizováni bělochy“ (Fanon, 1952, 59).

Společensko-politický koncept *négritude*⁶⁴ se zrodil jako reakce na výše uvedené skutečnosti – a měl být pokusem navrátit černochovi sebevědomí. Césaire a Senghor měli před sebou tedy nelehký úkol: emancipaci černošství muselo nutně předcházet přijetí černocha v sobě samém. Proto se také esencí celého hnutí stalo slovo *négre* (černoch, negr) – bylo nezbytné přestat se vnímat negativně. Jak jinak než přijetím, tedy zesměšněním pejorativní konotace.⁶⁵ Určení kolektivní identity Antilana a Afričana hlasem lidu mělo být základnou pro vyjádření politické. Oba myslitelé, Senghor i Césaire, vnímali nalezení *sebeúcty* jako stěžejní úkol. Oblast politiky byla druhořadá, byť důležitá. Ani jednomu nešlo o mobilizaci mas ve smyslu radikálních společenských změn či svržení kolonialismu (třebaže *négritude* uspíšilo dekolonizaci), ale o znovunalezení či posílení své vlastní, černé identity, a to ve Francouzské republice, jejíž součástí už byli – a z hlediska jazykového a obecně kulturního se jí být cítili. I proto oba vyloučili nacionalistické tendence, jaké byly těžištěm například v panafricanismu.

⁶⁴ „Černošství“, „negerství“.

⁶⁵ Podobně se dnes politiky zasazují o používání slova „cikán“ v kontextu romské otázky.

Hnutí *négritude*, které se snažilo podněcovat pozitivní obraz afrického dědictví, se začalo formovat ve třicátých letech minulého století v Paříži, jež byla Mekkou intelektuálů. Podobně jako vznik frankofonie odkazuje *négritude* na prolínání francouzské a negerské kultury a je univerzální pro všechny černé rasy. Sám Césaire si v době svých studií v Paříži začal uvědomovat osobnostní rozpolcenost černocha, vytrácející se a zejména nejednotnou africkou/antilskou identitu. Jeho dílo, ať už *Cahier d'un retour au pays natal* (Sešit o návratu do rodného kraje), tak *Discours sur le colonialisme* (Rozprava o kolonialismu – byla obžalobou evropského kolonialismu, nikoliv však z principu rasy), vzbudilo ve frankofonních zemích obrovský ohlas a stalo se později hybatelem národního uvědomění i dekolonizačního procesu, což neměli Césaire ani Senghor původně v úmyslu. Oba vnímali biologické rozdíly mezi africkým (černým) a evropským temperamentem – a zároveň věděli, že panafricanismus nemohl být vzhledem ke geografické vzdálenosti a rozdílům mezi Afričany a Kreoly jednotící ideou Antil a černé Afriky. Rasa takovým ukazatelem byla a stala se společným prvkem celého hnutí. Je třeba si uvědomit, že *négritude*, jak řekl Senghor, „není rasismus, ale společenství ctností černého světa, kvalit černo-africké civilizace“ (Senghor, 1966, 6) Ani Aimé Césaire ve své Rozpravě o kolonialismu proti bílé rase nevystupoval.

Na rozdíl od Senghora, který *négritude* ze své podstaty vnímal více jako oslavu černošské *kultury* v rámci frankofonie (Senghor byl velmi proevropský), vnímal Césaire koncepci *négritude* jako politický potenciál, jenž měl posílit váhu politického hlasu černocha. Césairovo pojetí bylo do jistých nuancí vymezení se vůči Francii zatížené koloniální expanzí, zatímco Senghor vnímal spíše kulturní rozdíly mezi černochoy a Evropany – obě kultury měly být navzájem obohacující.⁶⁶ Fanonovy myšlenky byly více intelektuální, on sám se vymezoval proti jakékoliv schematizaci a kategorizaci, která by vedla k podněcování dalších předsudků, naopak se snažil vyvrátit iracionální bludy hluboce zakořeněné v lidském nevědomí.

Je třeba přihlídnout k faktu, že Senegal byl jednou z první francouzských kolonií na africkém kontinentu.⁶⁷ Proto je pochopitelné, že koncept *négritude* získával

⁶⁶ Senghor do jisté míry vyzdvihoval domnělou emocionalitu jako myšlenkový proces vlastní africkému uvažování (v kontrastu k evropské racionalitě). Soudil však, že oba typy myšlenkových procesů mohou objektivně vést k totožným závěrům. Oproti tomu Césaire se bránil jakémukoli vymezování kulturních rozdílů.

⁶⁷ Vedle Madagaskaru je Senegal Francii nejbližší ze všech nezávislých států subsaharské Afriky, ať už ekonomicky, diplomaticky, turisticky, kulturně či v kontextu rozvojové spolupráce.

kontury vedle Césaira právě se Senghorem, jemuž se později podařilo docílit interkulturní spolupráce prostřednictvím Mezinárodní organizace frankofonie. Můžeme odhadovat, že hnutí *négritude* se nestalo společenským konceptem v rámci Francie právě z toho důvodu, že ostatní kolonie byly poměrně mladé a nebyly natolik spjaté s evropským agresorem. Proto myšlenky *négritude* podnítily dekolonizaci.

Posílení vlastní kulturní identity v zámořských departementech a regionech má dnes za následek výraznější vyhranění se vůči dědictví západního kolonialismu – a to zejména uvnitř postkoloniálních společností. Zároveň je připomínkou přítomnosti koloniálního stigmatu uvnitř francouzské společnosti, což alespoň částečně udržuje diskuzi živou a zpomaluje ono „zvěčnění“, o kterém mluvil Césaire.

3.2.2 *Loi Césaire* – uskutečněná departementalizace

V předešlé kapitole jsme se zabývali principy kulturní asimilace, které vycházely z kolektivní paměti Martiniku. Z praktického hlediska bylo však důležité zasadit kulturně-psychologický aspekt do právního rámce, k čemuž došlo roku 1946, kdy se Martinik stal zámořským departementem Francie. Je třeba si uvědomit, že proces departementalizace Martiniku byl započat již v průběhu 19. století, nejednalo se tedy o umělé připojení nejstarších kolonií k Francii.

Již roku 1793 svolal generál Rochambeau do Paříže shromáždění, na kterém navrhl ustanovit Martinik francouzským departementem. O dva roky později vznesl Boissy d'Anglas požadavek na formální přidružení kolonií k francouzské metropoli na Národním shromáždění. Přímo z Martiniku se tento požadavek ozval až během revolučních změn v roce 1848, a sice z úst Victora Schœlchera. Asimilace čtyř starých kolonií byla sice ukotvena zákonem, avšak samotné zrušení otroctví, jak jsme uvedli, nemělo být principiálně ranou zasazenou koloniální politikou. Naopak, ve snaze udržet stávající stav a zabránit masivnímu odchodu osvobozených černochů z *habitations* byla v letech 1848–1856 silně omezena sociální politika. Kromě toho na Martinik proudily námezdní pracovní síly z Indie, Číny a Afriky, tzv. *engagés*. Navzdory přiznání občanských práv černému obyvatelstvu kolonizace pokračovala, třebaže v lidštější podobě.

V roce 1827 došlo k restrukturalizaci politické moci v koloniích. Na čele každé z nich stál nyní guvernér (oproti starému režimu, kdy guvernér sídlící na Martiniku byl společný všem francouzským koloniím v Karibiku a zastával pouze vojenskou funkci; politickým reprezentantem byl intendant) a ten byl přímo podřízen francouzskému ministrovi kolonií. V každé kolonii nově působily dva politické orgány, generální rada a obecní rada, což oslabilo politickou moc *békés*. Od roku 1880 nebyl guvernér už dosazován, ale volen z řad funkcionářů.

La Charte coloniale z roku 1883 odlišila „staré kolonie“ od dnešních zámořských společenství, čímž vytvořila rámec pro pozdější začlenění těchto území jako integrálních součástí Francie. V roce 1892 byl stejný status přidělen také ostrovu Saint-Pierre-et-Miquelon, Alžírsku a Indočíně. Pád Robertova režimu a politická diskreditace *béké* po druhé světové válce uspíšila proces departementalizace. Ve volbách roku 1945 zvítězily socialistické strany, které se silně orientovaly na Francii. (Gay, 2008) Společná iniciativa levicových politiků čtyř „starých kolonií“⁶⁸ dovedla započatou departementalizaci ke zdárnému konci ratifikací *Loi Césaire* dne 19. března 1946.

Status departementů z roku 1946 však „představoval všechny chyby centralizace“. V jeho čele stanul nově prefekt a tyto nové francouzské departementy byly zapojeny do vládních politik a sociálních programů; administrativa DOM však byla striktně navázána na národní administrativu. V důsledku situace v Alžírsku a na Martiniku musela vláda Michela Devré v roce 1959 změkčit vládní režim v DOM a zvýšit kompetence místní moci (restrukturalizovala národní správy na DOM prostřednictvím mezičlánku, který představoval centrální administrativu pro DOM-TOM v podobě státního sekretariátu či ministerstva). Důležitý tlak představovala rovněž Deklarace o udělení nezávislosti kolonizovaným zemím a kolonizovanému lidu (Rezoluce Valného shromáždění OSN 1514/XV ze 14. prosince 1960).

Zákon z 2. března 1982, označovaný jako *I. decentralizační akt*, učinil ze zámořských departementů „zámořské departementy a regiony“ (DROM)⁶⁹, ustanovil tedy po vzoru metropole oficiálními územními správními jednotkami regiony. Od roku

⁶⁸ Aimé Césaire a Léopold Bissol (Martinik), Eugénie Éboué-Tell (Guadeloupe), Gaston Monnerville (Guyane), Léon Lepervanche a Raymond Vergès (Réunion). (Palmiste, 2014)

⁶⁹ Zatímco *II. decentralizační akt* z roku 2003 byl důležitý zejména v ohledu k ostatním zámořským územím než ve vztahu k DROM.

1982 lze říci, že administrativní fungování DROM plně odpovídá metropolitnímu modelu. Také daňový systém zámořských departementů a regionů byl plně začleněn do státního systému. V čele každého DROM stojí prefekt jmenovaný vládou a tři podprefekti (jako v každém francouzském departementu); v poslanecké sněmovně zastupují každý zámořský departement a region čtyři poslanci, v Senátu mají vždy po dvou zástupcích. Zároveň tu fungují dva poradenské orgány: Regionální ekonomická a sociální rada (*le Conseil Économique et Social Régional*) a Rada pro kulturu, vzdělání a životní prostředí (*le Conseil de la Culture de l'Éducation et de l'Environnement*).⁷⁰

V letech 1982 až 2015 působila v každém DROM Regionální rada (pro region) a Obecní rada (pro departement). Od prosince minulého roku došlo na Martiniku a ve Francouzské Guyaně k fúzi těchto orgánů, tedy k vytvoření společné *Collectivité unique*⁷¹, což ještě posílilo administrativní integraci těchto DROM. V zásadě lze říci, že administrativní a politická asimilace zámořských departementů a regionů byla dokonána.

3.3 DOM-TOM, COM

3.3.1 Zámořská Francie

Nalézt jednotnou definici francouzských zámořských území není možné, neboť jejich rozdílná klasifikace vychází z odlišného historického rámce. Pokusme se však podívat na zámořskou Francii jako na celek.

Nejvýznamnějším milníkem pro počátek decentralizace státní moci byly události Velké francouzské revoluce. Roku 1790 byla územní samospráva rozdělena na departementy, distrikty (pouze územní rozdělení, nikoliv administrativní), kantony a obce. Byl to odklon od absolutismu a colbertismu, zároveň představovalo toto členění přiznání pravomoci občanům. Každý celek byl zastoupen právním orgánem, do jehož čela byl zvolen reprezentativní zástupce (v případě departementů prefekt) (Jalabert, 2008). Jak už bylo zmíněno, od roku 1821 byl každý správní celek řízen dvěma orgány

⁷⁰ Dostupné z *Le Sénat*.

⁷¹ Dostupné z: <http://www.vie-publique.fr/decouverte-institutions/institutions/collectivites-territoriales/categories-collectivites-territoriales/que-sont-collectivites-territoriales-martinique-guyane.html>

(v departementech generální radou a obecní radou), což přispělo k dekoncentraci moci v rámci daného celku. Roku 1871 byl departement formálně ustanoven administrativně územní samosprávním jednotkou.

K pochopení administrativního členění Francie je však zapotřebí znát nejen jeho historický vývoj. Veřejná správa země se dělí na státní správu a územní samosprávu. Hierarchicky nejvyšším takovým samosprávním celkem je region, následuje departement a obec, přičemž se jedná o tři samostatně spravované celky podléhající společnému právu (Francie je unitární stát). Vedle těchto kategorií existuje řada samosprávních celků majících specifický status, jmenovitě jde o hlavní město Paříž, dále o Marseille a Korsiku – a od roku 2015 v jistém ohledu také o Martinik a Francouzskou Guyanu.⁷² Vedle toho existují také zámořská společenství. Ta jsou oproti zámořským departementům a regionům nezávislejší na francouzské státní správě, nepodléhají proto společnému právnímu rámci Francie ani Evropské unii, jak bude upřesněno v následující kapitole, třebaže jim jsou některé legislativní procesy určeny. Decentralizace územní samosprávy a přenesení dílčí zodpovědnosti na nižší správní celky je zásadní pro fungování tak velkého státního území, jako je Francie. V současnosti prochází země regionální restrukturalizací s cílem spojit regiony v pouhých osm hierarchicky nejvyšších administrativních celků.

Francie má v současnosti dvanáct zámořských území. Integrální součástí země je pětice *zámořských departementů a regionů* (DOM-ROM/DROM), jež představují 2,9 % z celkové populace Francie: Francouzská Guyana, Guadeloupe, Martinik, Réunion a naposledy Mayotte⁷³. Ostatní zámořská území netvoří přímou součást Francie, mohou ale využívat některých výhod vyplývajících ze společného historického rámce. Jsou jimi *zámořské země* (POM): Nová Kaledonie, Francouzská Polynésie a Wallis-et-Futuna; jako přidružené území EU pak Francouzská jižní a antarktická území mající status *zámořského teritoria* (TOM) a ještě *zámořská společenství* (COM): Saint-Barthélemy, Saint-Martin, a nakonec Saint-Pierre-et-Miquelon jako *zámořské územní společenství*.⁷⁴

Rozdílný status zámořských departementů a regionů má oproti ostatním zámořským územím (jejichž status se už navzájem příliš neliší, alespoň co do politické

⁷² Vie publique. Dostupné z: <http://www.vie-publique.fr/>

⁷³ Ten nepatřil mezi tzv. „staré kolonie“ a původně byl zámořským společenstvím.

⁷⁴ Před reformou v roce 2003 byly zámořské departementy klasifikovány pouze do dvou kategorií výhradně na základě historického vývoje: tedy zámořské departementy (DOM) a zámořská teritoria (TOM). Dostupné z: <http://www.outre-mer.gouv.fr/>

asimilace) kořeny v kolonizaci. Můžeme odkázat na kapitolu týkající se obecně kolonialismu a francouzské koloniální politiky na Martiniku. Na rozdíl od DROM nejsou ostatní zámořská území „starými koloniemi“, jsou stále osídlena potomky původního obyvatelstva⁷⁵, jejich administrativa byla tedy v době kolonialismu založena na kombinaci francouzského a tradičního místního právního systému. Oproti tomu homogenita DROM má základ právě v černošské společnosti zatížené otroctvím, kreolské kulturní identitě atp.

Exkluzivitu statusu zámořské Francie potvrzuje existence vlastního ministerstva. Ministerstvo zámořských území vzniklo spolu s asimilačním zákonem roku 1946 a svojí činností navazuje na Ministerstvo kolonií a jeho historické hybridní formy. Na rozdíl od koloniálního období má činnost ministerstva čistě ekonomický a diplomatický ráz. Politická rozhodnutí učiněná v rámci zámořských území tedy nepodléhají rozhodnutí Paříže, ale jsou důsledkem decentralizačního zákona z roku 1982.

Zámořskou Francii nelze ani jednoznačně jednotně označit jako závislá území. Jedná se sice o oblasti spadající pod francouzskou suverenitu vně Evropy, zámořské departementy jsou ale na rozdíl od zámořských teritorií přímou součástí Francie, nikoliv jejími závislými územími.

Shodneme-li se na této klasifikaci, je primárním krokem k pochopení specifík zámořské Francie vymezit si rozdíly mezi zámořským departementem a zámořským závislým územím. Podle Kubáta a Sokola pouze politická korektnost nedovoluje nazývat tato území koloniemi (Kubát a Sokol, 2001, 233). S tímto stanoviskem lze souhlasit pouze ve vztahu k zámořským závislým územím; uskutečněná departementalizace absolutně znemožňuje znevažovat status zámořských departementů. Složitost problematiky nicméně ilustruje skutečnost, že společenské struktury a nastavení ekonomiky v zámořských departementech odpovídá starým koloniálním vzorcům. Jalabert tuto paradoxnost nazývá – jak jsme už zmínili – „kolonizací beze jména“ (Jalabert, 2007). Bylo by ale vhodné zaměřit se na potenciálního hybatele této formy kolonizace – ne nezbytně nutně jím musí být stát, na což bylo poukázáno v předchozích kapitolách, a v takovém případě nelze proces nazývat kolonizací.

⁷⁵ Což je DROM Francouzská Guyana vzhledem ke své velikosti a poloze na jihoamerickém kontinentu také. Zároveň je ale jednou z prvních francouzských kolonií, francouzská akulturace se tedy zakořenila hlouběji než u ostatních zámořských departementů.

Pro všechna zámořská území Francie neexistuje unifikovaná terminologie – paradoxně by tím jednotícím pojítkem mohla být jejich „specifičnost“. Faktická geografická nespjatost s evropským kontinentem⁷⁶ je snad jediným znakem společným pro všechna zámořská území. Ve vzájemné blízkosti zámořských území však geografická vzdálenost nehraje primární roli, jak ještě bude nastíněno později. Tato skutečnost je také předmětem diskuse mezi politiky a geografii.

Stát programově podporuje regionální přibližování politicky rozdílných zámořských území (napříč kategoriemi) na základě ekonomické spolupráce, a to konkrétně pro zónu Antily–Francouzská Guyana, dále pak v oblasti Indického oceánu a také pro zámořské země v Pacifiku.

Kubát a Sokol dále rozebírají míru autonomie *kolonií*, jak všechna zámořská území nazývají, z hlediska několika faktorů. Tvrdí, že „částečnou symbolikou jsou některé francouzské kolonie, které nemají vlastní vlajku a používají vlajku Francie“, nemají ústavu (všechny francouzské kolonie), mají své vlastní vlády a parlamenty (opět platí pro všechny) a „specifické je postavení francouzských zámořských departementů a zámořských společenství, které jsou jakožto integrální součást Francie spravovány prefekty“. K autonomii dodávají, že „omezenou samosprávu mají některé francouzské kolonie (Nová Kaledonie, Martinik, Francouzská Guyana)“ (Kubát a Sokol, 2001). Tato analýza je ale velmi zjednodušená, neboť je možné vztáhnout ji i na metropolitní regiony Francie, což popírá status zámořských území ve smyslu kolonií, jak oba autoři tvrdí.

Zámořské departementy jsou specifické svým dvojitým postavením v rámci územní samosprávy, vzhledem ke své velikosti jsou departementem a regionem zároveň. Ve snaze přiblížit se metropolitnímu státu vstoupil v prosinci 2015 na Martiniku a na Francouzské Guyaně v platnost zákon usnadňující administrativní a legislativní fungování těchto celků. V zásadě se jedná o to, že namísto dvou správních orgánů (do prosince 2015 jimi byly regionální rada pro fungování regionu a obecní rada jako zástupný politický orgán) bylo ustaveno společné *Collectivité territoriale unique*. Guadeloupe podobnou úpravu v referendu z roku 2011 odmítl, Korsičané se vyslovili pro a roku 2018 získají stejný status jako Martinik a Francouzská Guyana.

⁷⁶ Proto není *zámořským* departementem a regionem Korsika.

3.3.2 Evropská unie a ultraperiferní regiony

Klasifikace Evropské unie sdružuje všechny zámořské departementy a regiony jako *ultraperiferní regiony* (RUP), patří k nim pětice francouzských DROM a dále Azory, Madeira a Kanárské ostrovy. RUP představují první soustředný okruh zájmu EU, od čehož se odvíjí míra jejich integrace v rámci EU a závazky i výhody s tím spojené. Druhým soustředným okruhem EU jsou všechny ostatní závislé *zámořské země a území* (PTOM) unijních států. Třetí soustředný okruh EU pak představují nezávislé ostrovní země Afriky, Karibiku a Pacifiku (ACP).

Ratifikací Římských smluv roku 1957 vzniklo Evropské hospodářské společenství, které se stalo novým politicko-ekonomickým aktérem na půdě francouzských zámořských departementů.⁷⁷ Plné včlenění antilských zámořských departementů a Réunionu do EHS a aplikace evropské legislativy na ostrovech bylo přitom druhořadým zájmem Francie. Prvotním důvodem vzniku Článku 227 o zapojení DOM na budoucí společný trh EHS⁷⁸ bylo posílení francouzského charakteru Alžírsko.

Během následujících dvaceti let byla integrace ultraperiferních regionů Francie spíše formální: měly možnost čerpat z Evropských rozvojových fondů stejně jako PTOM a země ACP, což přiblížení se RUP departementům v metropoli nijak nepodpořilo. Na rozdíl od zámořských společenství jsou zámořské departementy součástí vnitropolitického uspořádání členské země EU (Euroskop), nicméně právo Evropské unie se v plné míře vztahuje také na francouzské zámořské departementy až od roku 1978. Ty tak sice přišly o možnost využívat finanční prostředky z Evropských rozvojových fondů, měly ale v důsledku toho aktu přístup ke všem vnitřním strukturálním fondům: k Evropskému fondu pro regionální rozvoj (FEDER), k Evropskému sociálnímu fondu (FSE), k Evropskému zemědělskému podpůrnému a záručnímu fondu (FEOGA – podpůrný fond) i k Finančnímu nástroji pro podporu rybolovu (IFOP).⁷⁹

Po vstupu Portugalska a Španělska do EHS v roce 1986 byla provedena reforma strukturálních fondů, přičemž byl zohledněn princip ultraperifernosti POSEI. Prvním cílem bylo dosáhnout v ultraperiferních regionech na 75 % evropského průměru HDP.

⁷⁷ Francie byla jediným ze šestice zakládajících členů, jejíž zámořská území prošla departementalizací.

⁷⁸ Respektive o dva roky později.

⁷⁹ Dostupné z *EUR-Lex*.

Od roku 1989 se reforma týkala pouze francouzských DOM (POSEIDOM), od roku 1991 byl koncept vztažen i na Azory a Madeiru (POSEIMA) a také na Kanárské ostrovy (POSEICAN). Článek 299 § 2 Amsterdamské smlouvy z roku 1997 uznal strukturální nevýhody zmíněných RUP, a proto došlo k posílení prvního cíle stanoveného v roce 1989. (Jalabert, 2008)

Poté, co splnily podmínku „konvergence“, mohou francouzské DOM čerpat ze strukturálních fondů.⁸⁰ Čerpání z Evropských fondů pro regionální rozvoj bylo na Martiniku zacíleno zejména na rozvoj infrastruktury a snížení izolovanosti v důsledku geografické polohy podpořením investic francouzských společností na ostrově. Příkladem může být vstup metropolitních telefonních operátorů či rozšíření letiště v Lamentinu – roku 2007 se přejmenovalo na *Mezinárodní letiště Aimého Césaira*⁸¹. Od roku 2002 jsou DOM součástí eurozóny, roli centrální banky pro zámořská území zajišťuje *l'Institut d'émission des départements d'outre-mer* (IEDOM). V posledních letech Evropská unie aktivněji podporuje politiku regionální spolupráce, pro oblast Karibiku například prostřednictvím programu Interreg III až V « espace Caraïbes ».

V množství evropských programů a vnějších faktorů, které přispívají k rozvoji zámořských departementů, zůstává stát dominantním hráčem, který ovlivňuje formování a směřování svých departementů prostřednictvím vnitropolitických procesů a mírou asimilace. Navzdory vzájemné geografické blízkosti jsou mezi zámořským departementem Martinik a zámořským společenstvím Saint-Pierre-et-Miquelon (oba se nachází v Karibiku) mnohem výraznější rozdíly než mezi Martinikem a Réunionem. Nikoliv geografie, ale míra politické autonomie principiálně funguje jako podstata konvergenční politiky. Evropská unie a její mechanismy vzdalování mezi RUP a PTOM ještě posilují. Opět se ukazuje, že společná koloniální minulost, respektive její společné znaky vyrůstající ze stejného základu, ovlivňují také rozvojový potenciál a ekonomický růst zámořských území. Francouzské zámořské departementy, chycené do pasti závislosti, se sobě navzájem podivně podobají.

Legislativní a také dotační mechanismy Evropské unie umožňují zámořským departementům podporovat jejich rozvojový potenciál. Navzdory integraci DROM do Evropské unie je ale třeba uvést, že klasická francouzská geografie, založená na

⁸⁰ Na období 2000–2006 jim bylo vyčleněno 195 mld. Euro.

⁸¹ *L'aéroport international Martinique Aimé Césaire*.

regionálním přístupem opomněla reflektovat dynamiku globalizace. A tak namísto toho, aby byla podporována komparativní či absolutní výhoda DROM tak, aby byly schopny uspět v rámci regionu v konkurenci s okolními nezávislými subjekty, byl podporován zejména jejich rozvoj na národním, tedy francouzském trhu.

4 Martinik: Současné výzvy

V závěrečné části diplomové práce bude pozornost věnována soudobým specifickým rysům zámořského departementu a regionu Martinik, které představují jak jeho příležitosti, tak i překážky rozvoje.

Třebaže ekonomika ostrova dávno nefunguje na koloniálních principech, z koloniální minulosti navzdory její paradoxnosti dnes těží. Domnívám se, že tato skutečnost je ovlivněna faktory, které jsem zmínila na předchozích stránkách. Tedy že ztráta kulturních kořenů a nemožnost přirozeného společenského vývoje předurčuje také ekonomiku kolonizované země, respektive této bývalé kolonie.

V období renesance a osvícenství to byla Francie, kdo využíval přírodní bohatství Martiniku. V postkoloniální době staví Martinik svůj rozvojový potenciál jednak na plantážnictví a turismu na něm založeném, jednak na veřejných financích čerpaných z francouzských fondů a z fondů Evropské unie. Kulturní rozmanitost znásilněná během kolonialismu Evropanem se jeví jako téměř neexistující.

Lze z toho vinit Paříž a její zvrácenou koloniální mašinerii, bezbřehé vykořisťování fyzického i mentálního bohatství tohoto ostrova. Také mohu za dnešní stav Martiniku vinit konformitu jejích obyvatel. Jenomže – moje zkušenost to není. Neznám syndrom bílé masky na černém obličejí.

4.1 Geografické podmínky determinující rozvoj

Jak víme, zámořský departement a region Martinik se nachází v jižní části Návětrných ostrovů Malých Antil. Geografická poloha ostrova (a zejména jeho tropické klima) je jeho devízou a prokletím zároveň, neboť představuje zcela zásadní determinant rozvoje regionu.

Podnebí určuje ekonomický ráz Martiniku, zejména mluvíme-li o plantážním typu zemědělství – ať už v období, kdy byly francouzské kolonie cukrovými „perlami Karibiku“ a synonymem pro exploataci černých otroků, tak dnes, kdy se na plantážích

pěstují ananasy a banány určené pro export do Evropy. Kromě toho je tropické klima Martiniku podmínkou rozvoje terciéru, respektive cestovního ruchu.

Martinik se potýká s přírodními risky a hazardy, které jsou vlastní většině malých tropických ostrovů: tropické bouře a cyklóny, záplavy, zemětřesení a tsunami. V případě katastrofy je však zranitelnost malých nezávislých ekonomik vyšší než u zámořských území velkých států, tím spíše, jsou-li přímo integrovány do větších ekonomických celků, jako je Evropská unie.

Roku 1766 zdevastoval ničivý cyklón město Saint-Pierre, o dvanáct let později zemřelo v důsledku jiné tropické bouře na 5 tisíc Martiničanů a Guadeloupanů. Nic to však není oproti jedné z největších vulkanických katastrof v historii lidstva. V květnu roku 1902 pohřbila erupce sopky Montagne Pelée tehdejší hlavní město Saint-Pierre, což mělo významný vliv na pozdější vývoj ostrova. Tehdejší „Paříž Antil“, jak se městu přezdívalo, byla intelektuálním a ekonomickým centrem kolonie. V důsledku vulkanické exploze přišlo o život na 29 tisíc obyvatel, což na počátku minulého století představovalo šestinu celkové populace. Katastrofa zasadila ránu zejména bílým *béké* a svobodným mulatům, protože ve městě se nacházelo velké množství cukrových mlýnů a plantáží, jež byly zdrojem ekonomického růstu Martiniku – a také jeho koloniální politiky. Zároveň zemřeli pod troskami téměř všichni členové martinické Socialistické strany, která měla tehdy nakročeno k vítězství ve volbách. Politické aktivity se přesunuly do města Fort-de-France, které již předtím fungovalo jako centrum obchodních aktivit ostrova, hlavně díky přístavu a strategické vojenské pevnosti, což z něho udělalo nové hlavní město Martiniku. Význam města Saint-Pierre je dnes především vědecký – místo slouží jako mezinárodní výzkumné středisko pod záštitou *L'institut de physique du globe de Paris* pro prevenci přírodních rizik pro region Malých Antil (Gay, 66).

Třebaže je Martinik výrazně ohrožen výše uvedenými přírodními riziky, nabízí díky tomu, že je integrální součástí Francie, stabilní a příznivé investiční klima. Lze proto očekávat, že případná přírodní katastrofa nebude mít dlouhodobý dopad na ekonomický růst, ani na rozvojový potenciál ostrova. Na rozdíl od okolních nezávislých ekonomik, jako je například Dominika, je třeba konstatovat, že Martiničané nejsou v oblasti krizového managementu příliš aktivní. Jakkoliv efektivní se jeví monitoring

případných rizik (ať tropických bouří či seizmické činnosti), domnívám se, že důkladný krizový plán by měl být doménou regionální politiky, nikoliv národní.

Vzdálenost a izolovanost je další charakteristikou, jež je vlastní malým ostrovním státům a územím. V případě francouzských zámořských území je tento faktor snižován, ať už přirozeně (díky vnitřní homogenitě a kulturní asimilaci s Francií), tak uměle (štědrými státními subvencemi, zapojením soukromých společností za podpory vlády, v rámci integrace do EU i v rámci regionální spolupráce). V tomto ohledu Martinik těží ze svého statusu francouzského zámořského departementu a regionu.

4.2 Banány z Martiniku: environmentální kolonialismus?

Málokdo v souvislosti s Martinikem opomene zmínit banány. Staly se virtuálním zosobněním martinického štěstí i symbolem obchodního sporu mezi EU a USA. Jsou obchodní značkou natolik výraznou, že dnes nikdo neřekne „francouzské banány“, ale „banány z Guadeloupu a Martiniku“. Přesto je trh s touto komoditou na Martiniku historií poměrně nedávnou.

Na konci devatenáctého století proběhla na ostrově ekonomická krize v důsledku pěstování cukrové řepy na evropském kontinentu. Cukr z karibské cukrové třtiny přestal být kvůli vysoké ceně pro evropský trh zajímavý. Banány se z Martiniku začaly vyvážet před rokem 1914, ale opravdový boom trhu s banány nastal koncem dvacátých let díky zavedení ochranného režimu obchodování s banány v rámci kolonií. Po druhé světové válce byl obchod znovu oživen, ale poté byl pozastaven kvůli cercosporióze⁸².

Na sklonku šedesátých let minulého století vypukla v důsledku uzavření dalších plantáží s cukrovou třtinou a cukrovarů ekonomická krize. Vláda si prudký nárůst nezaměstnanosti odůvodnila přelidněním a záhy spustila program organizované migrace z Antil do metropolitní Francie. Nutno dodat, že motiv vlády byl spíše strategický než sociální: v kontinentální části Francie chyběla pracovní síla na méně kvalifikované pracovní pozice – z jazykového i politického hlediska bylo výhodnější zaměstnat Francouze ze zámořských území nežli přistěhovalce původem ze zemí vně Francie. Zároveň bylo třeba najít jinou plodinu, která by se mohla stát vývozním artiklem

⁸² Cercosporiose

Martiniku. Od šedesátých let tedy banánové (a ananasové) plantáže nahradily plantáže s cukrovou třtinou a ta se díky nastavení vnitřního trhu v rámci EU stala do konce devadesátých let výhodným produktem pro všechny strany. Zároveň je třeba připomenout, že plantáže jsou nadále ve vlastnictví dnes velmi uzavřené komunity *béké*, což výrazně snižuje ekonomický potenciál ostrova.

V důsledku takto nerovného nastavení místní ekonomiky rostly ceny importovaného zboží i místních komodit – tedy i banánů, jejichž tržní cena je pro zákazníka na Martiniku vyšší přibližně o 103 až 127 % ve srovnání s cenami banánů v metropolitní Francii a Evropské unii vůbec. V prosinci roku 2008 vypukly na ostrovech Guadeloupe a Martinik lidové protesty proti vysokým cenám a drahému životu. Za hlavního viníka stávající ekonomické situace byla označena francouzská vláda, která nedostatečně reflektovala nutnost zavedení legislativních omezení na trhu, což vedlo k upevnění tzv. kvazi-monopolů v rukou privilegované společenské kasty *béké*.

Po čtyřiačtyřiceti dnech, kdy nefungovala doprava, obchody, ani školy a úřady, došlo k příměří mezi protestujícími a francouzskou vládou. Hlavním facilitátorem se stal guadeloupský rodák Victorin Lurel, pozdější ministr zámořských území Francie. Bylo dosaženo dohody o snížení cen přibližně stovky základních komodit v potravinovém koši i cen benzínu a bylo rozhodnuto o navýšení subvencí. Nakolik efektivní tyto státní intervence byly, ponechám vlastnímu uvážení. Třebaže mají obyvatelé Martiniku nejvyšší HDP ze všech zámořských departementů a regionů, míra socioekonomické nerovnosti je tu rovněž nejvyšší. Nástroj proti takto nastavené lokální ekonomice není v podstatě k dispozici žádný. Politická debata je vedena mezi odbory a vládou v Paříži – a výsledkem jsou vždy dodatečné finanční injekce na podporu zaměstnanosti a drobného podnikání.

Zároveň se k banánům na Martiniku pojí skutečnost, že používání pesticidů na banánových plantážích v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let mělo dalekosáhlé negativní dopady na zdraví obyvatel i životní prostředí, a rovněž přispělo ke zvýšení nezaměstnanosti. Připočteme-li k tomu skandální fakt, že používání *Chlordéconu* bylo v Hexagonu zakázáno a v zámořské Francii nikoliv, nutí nás to k zamyšlení, není-li tato dnešní postkoloniální společnost spíše společností neokoloniální.

4.3 Turismus: od betonizace k plantážnickému turismu

Přestože krize v sedmdesátých letech dvacátého století jako následek ropných šoků nijak citelně neohrozila cestovní ruch na francouzských zámořských departementech v Karibiku, je faktem, že podíl Martiniku a Guadeloupu představuje dlouhodobě pouhé 1 % veškerého turistického ruchu v regionu (Gay, 2008, 44). Mezi lety 1999 a 2002 byl jejich podíl na celkovém turismu ještě nižší.

Přihlédneme-li ke skutečnosti, že primárním ekonomickým zájmem Francie v karibské oblasti je kosmodrom a vojenská základna v Kourou ve Francouzské Guyaně⁸³, je turismus v podstatě jedinou doménou zbývajících dvou departementů. Stávající političtí představitelé Francie i kandidáti na prezidenta republiky neochvějně potvrzují zájem metropole o její zámořská území, v případě Martiniku konkrétně o rozvoj turismu.

Ve snaze posílit pozitivní obraz Martiniku jako turistické destinace proběhla ve Francii v roce 2002 rozsáhlá mediální kampaň ve stylu „Martinik není Haiti“, do níž byl zapojen státní i soukromý sektor. Navzdory tomu není v rámci regionu Martinik schopen konkurovat okolním ostrovům. 30 % turistů, kteří sem přijedou, nestráví na ostrově jedinou noc⁸⁴ (Jalabert, 2007, 254). Turisté, kteří přespávají u přátel nebo u rodiny, stráví na místě až 25 dní, v kontrastu s devíti dny pobytu těch návštěvníků, kteří pobývají na Martiniku v hotelích (Gay, 48). Většina z celkového podílu turistů na Martiniku jsou Francouzi, navíc má ostrov pověst prázdninového ráje pro funkcionáře (Gay, 2008, 98).

Pro svou geografickou polohu splňuje Martinik předpoklady stát se žádanou letní destinací. Proč tomu tak dosud není? Můžeme rozumět zdrženlivosti některých Martiničanů „sloužit“ turistům, převážně bílým, protože v přeneseném slova smyslu by

⁸³ Francouzská Guyana je zároveň významnou devízou Evropské Unie, neboť na vesmírném programu spolupracují i jiné členské státy. Rovněž podmínky tropického lesa jsou ideální pro vojenský výcvik nejen francouzských, ale i dalších evropských armádních složek. Unijní zájem o rozvoj Francouzské Guyany potvrzuje výrazná podpora ostatních sektorů: zemědělství, rybolov, lesnictví, průmysl, v posledních letech také cestovní ruch (Jalabert, 2007, 254).

⁸⁴ Jedná se zejména o pasažéry výletních plaveb po Karibiku, *navire de croisière*. Na některých ostrovech, nejčastěji anglofonních, však společnosti zůstávají i více dní.

to znamenalo navázat na doby, kdy jejich předci sloužili jako otroci evropským kolonizátorům. Tento jev je zcela neznámý nezávislým ostrovům. V aktuálním kontextu je dané stanovisko perverzní, neboť z Martiničanů snímá odpovědnost za (ne)rozvoj turismu, a tím pádem i zodpovědnost za růst a rozvoj celého departementu (Gay, 2008, 52). Turismus je alternativa státních subvencí – a jedno z potenciálních východisek stávajícího trendu migrace do metropole.

Podle Gaje je nesprávné posuzovat turismus jako příčinu proměn místní kultury, protože i kdyby byla lokální kultura od turismu izolována, není zaručeno, že by zůstala stejnou. Další falešnou domněnkou je představa o špatnosti akulturace. Gay to přisuzuje zkreslené romantické představě, kterou o tradičních kulturách máme, a dodává, že kultura se vyvíjí přirozeně i v rámci uzavřené společnosti: lidé neinklinují k tomu, aby si uchovávali všechny svoje tradice. Kultura není dědictvím, které by v neměnné podobě existovalo před tím, než tam přišli Francouzi-turisté, a kromě toho je historicky dokázáno, že turismus se může stát nástrojem konstrukce identity a revitalizace kultury. To vyvrací argument tzv. *turistofobií*, což je kategorie turistů starých jako turismus sám (Gay, 2008).

Od sedmdesátých let dvacátého století na Martiniku výrazně převládají dvě formy turismu – a také dva rozličné přístupy, jak ostrov prezentovat mediálně. Módní představu o Martiniku naplňují (dnes poloprázdné) betonové komplexy luxusních hotelů, koloniální ráz pak dodává ostrovu takzvaný „plantážnický turismus“. Vzdáleny realitě jsou oba přístupy.

První představa, tedy ta o kokosech a rumových líbáncích na bílých plážích *all inclusive*, souvisí s výstavbou megalomanských hotelů na ostrově. Celkem dokonale shrnuje obrázek takové dovolené heslo letecké společnosti Corsair, která působí v oblasti Karibiku: *Sea, Sex and Sun*⁸⁵. Odkaz na hit od Serge Gainsbourga. Takzvaná „betonizace“, proces budování velkého množství moderních hotelových komplexů, negativně ovlivnil ráz krajiny především na jihu ostrova (Chamoiseau, 2013, 11). Jako příklad nám poslouží aféra *Asathalama*, plánovaný projekt soukromé rezidenční enklávy s vlastním letištěm v oblasti Les Salines, financovaný z místních i mezinárodních zdrojů. Martiničané se tehdy zmobilizovali a výstavbě zabránili (Gay,

⁸⁵ Moře, sex a slunce – takový obraz nevychází ze specifík Martiniku, zapadá ale do obecného povědomí o Karibiku.

2008, 49). Nicméně řada projektů z veřejných zdrojů realizována byla, a to velmi bezmyšlenkovitě – luxusní hotely dnes zejí prázdnotou a připomínají betonová „města duchů“.⁸⁶

Betonový ráz departementu dokresluje nepřehlédnutelná dálnice, protínající celý ostrov, a fakt, že veřejná hromadná doprava tu funguje jen velmi omezeně. Nejčastější formou dopravy na ostrově je pro turisty automobilová doprava.⁸⁷ Ta také přispívá k alarmujícímu znečištění ovzduší, ale tato skutečnost je přehlížena ve francouzských médiích, jež se o ultraperiferijní regiony zajímají zřídka, s výjimkou televizního kanálu *France Ô*. Je potřeba nepodlehnout lživé reklamě, kterou předkládají veřejnosti média a letecké společnosti, protože turistu čeká místo dovolenkového ráje automobilový smog a znečištěné životní prostředí (Gay, 2008, 52). Vezmeme-li v potaz, že virus HIV je na Martiniku v důsledku intenzivní sexuální turistiky reálnou hrozbou, může být představa o naplnění svých „Tří S“ velmi hořká.

Kampaň z roku 2002 postavila Martiničana na koloniální piedestal. Znamená to, že na jedné straně jsme sice svědky pokusu Martiničana „o vybělení“, na druhou stranu vnímání Martiniku zvenčí (máme na mysli především z metropolitní části Francie) podporuje turismus typu *Banania, miam*. Co je pro Martiničana Paříž, to může být pro Pařížana Martinik: snůška iluzí a stereotypů vzdálených od reality. Francouzi lžou sami sobě – chtějí vytvořit iluzi o Martiniku jako ostrovu z koloniálních dob. A nutno poznamenat, že pařížští státníci tento trend nevyvracejí. Tento druh turismu nejvýstižněji symbolizuje *doudou*, personifikace srdečné korpušské černošky, vždy pečlivě upravené, oblečené v tradičním *madrás*, servírující *ti'punch*. Můžete ji spatřit na trhu ve Fort-de-France, jak prodává vanilku či domácí zmrzlinu, na pohlednicích i v každém turistickém katalogu o Martiniku. Ale také na fotografiích vedle čelních francouzských politiků. Protože nechat se zvětšit s *doudou*, jak *typické* (Jalabert, 2007).

Domníváme se také, že místní turismus kompletně zničil všechny své výhody, kromě jediné: výhody pro metropolitní Francouze, kteří mají kam jezdit na dovolenou (Gay, 2008). Alternativou, jak se vymanit z koloniálních stereotypů v cestovním ruchu, by mohl být, po vzoru Dominiky, ekoturismus (Dehoorne, 2007).

⁸⁶ Horším politickým tématem byla do února letošního roku plánovaná demolice hotelu Kalenda ve městě Trois-Îlets. Závěrečná bilance: hotel bude obnoven. Projekt na jeho renovaci musel splňovat kritéria poměrného samofinancování, ekonomické návratnosti a dodržení environmentálních principů.

⁸⁷ A proto boom půjčoven aut. Na rozdíl od řady jiných ostrovů v oblasti Malých Antil nefunguje na Martiniku princip tzv. *kolektivních taxi*.

Závěr

V úvodní části práce jsme se zabývali přístupem Francie ke svým starým koloniím. Zmínila jsem francouzský kolonialismus jako ekonomický koncept – kolonialismus v kontextu reálně-politickém a geopolitickém, jehož motivací byla rivalita s Anglickou korunou; kolonialismus jako rasovou nadřazenost. Výsledkem bylo něco, co bych se nebála označit jako „zotročení antilské duše“.

Navzdory geografické vzdálenosti je Martinik plně svébytnou součástí Francie. Společenské struktury z dob kolonialismu na ostrově nicméně přetrvávají, nepodléhají však ekonomické závislosti Martiniku na Francii. Fungování tržní ekonomiky není možné bez státních intervencí do lokální ekonomiky. Francouzská vláda by však měla směřovat svoje dílčí kroky pro restrukturalizaci místního hospodářství k vytvoření nových pracovních podmínek s využitím geografických specifíků, které departement Martinik nabízí, například investicemi do environmentálních výzev a příležitostí. Socioekonomické nerovnosti jsou tedy primárně důsledkem koloniálního systému, dnes však za ně vláda nenesou žádnou odpovědnost.

Také v otázce identifikace je bezpředmětné uvažovat o tom, že by se ostrované chtěli stát nezávislým státem. Cítí se být na prvním místě Francouzi. Regionální identita je spíše otázkou hrdosti, kořenů a kultury.

Původní záměr práce se ukázal být do jisté míry naivní představou a lingvistickým oříškem. Na rozdíl od některých autorů, z nichž jsem čerpala, jsem se snažila opatrněji pracovat s terminologií, zejména jsem se chtěla vyvarovat neodbornému užití významu „kolonie“. Geografickou vzdálenost jsem odmítla jako dostačující kritérium pro tento název. Nikoliv pro korektnost, ale vzhledem k závěrům této práce. Také jsem během výzkumu musela přehodnotit význam slova „diplomacie“ v kontextu zkoumané problematiky. Na základě rešerše jsem dooznala, že Martinik je plně integrální součástí Francie, nelze proto z mého pohledu užívat termín signifikující zahraniční orientaci. Zároveň ale závěry práce dávají prostor následným úvahám nikoli ve smyslu politického přístupu Francie k zámořským departementům (Martiniku), ale o dílčích ekonomických krocích, které by měly vést k hospodářskému posílení regionu.

Má-li být Martinik nikoliv ozdobou, ale fungující ekonomikou v rámci Francie, je nezbytné, aby došlo k restrukturalizaci jeho zemědělství a průmyslu. Není samozřejmě možné, aby stát transformoval svoje vlastnická práva odkoupením půdy od potomků kolonizátorů či započal intervenovat do tržního hospodářství. Přístup Francie k Martiniku se mi zatím zdá být v tomto ohledu spíše latentní. Jednou to však nastane, minimálně v intelektuální a metafyzické rovině ve snaze vypořádat se s kolektivním pocitem viny za kolonialismus. Podle mého názoru jsou dílčí politické kroky státu v posílení politických pravomocí i nastoupená decentralizace spíše formálními kroky, než by měly nějaký reálný dopad. Spolu s těmito rozhodnutími však padá značná zodpovědnost na místní politické elity, které mohou plně využít znalosti departementu a jeho rozvojový potenciál – disproporčnímu rozdělení půdy na ostrově navzdory. Skutečně se tak stane ve chvíli, kdy Martinik znovuobjeví své možnosti růstu, jichž může využít i díky své geografické poloze.

Zároveň by Francie měla nadále podporovat své ultraperiferní regiony v rámci Evropské unie, proto vnímám Martinik nikoliv jako kolonii, ale spíše jako opomíjenou periferii. Paralelní spolupráce státu a místní samosprávy by měla být užší v souvislosti s aktuálními hrozbami, jež brzdí jeho rozvoj, a společně by měly efektivněji potírat šedou ekonomiku.

Po exkurzu do problematiky této karibské oblasti jsem schopna citlivěji vnímat historické mezníky v soudobém kontextu a geopolitický vývoj jako živý proces, nikoliv jako výsledek pouhých politických rozhodnutí. Proto je tato práce více společenskou sondou nežli obsáhlým výčtem administrativních či právních úkonů a politických rozhodnutí.

Pro širokost tématu jsem se svou diplomovou prací snažila pojmout tak, aby nabádala k otázkám. Nastínit téma a zabalit je do celkového kontextu, osvětlit specifika zámořské Francie, zvláštní právě pro svou heterogenitu, neboť při povrchním pročítání literatury mi také řada věcí byla zprvu nejasná, a až s postupujícím časem jsem byla schopna zohlednit komplexitu a proměnlivost skutečností. Některá vymezení a koncepty jsem do té doby vnímala značně černobíle, byla jsem dříve mnohem kritičtější ke kolonialismu i k Francii – ze svého evropského pohledu jsem byla zprvu příliš radikální a slepá k antilské rozpolcenosti. V tomto ohledu mi nejlépe posloužila literatura týkající se hnutí *négritude*. To v diplomové práci pokrývá, vzhledem

k poměrně širokému záběru, pouze její malou část (a většina zdrojů pro tuto oblast pak není v závěrečném seznamu proto reflektována) – pro uchopení tématu a porozumění pozadí Martiniku ve francouzském kontextu byly nicméně tyto zdroje naprosto zásadní.

V neposlední řadě bych ráda zdůraznila význam postkoloniálního diskurzu. Věřím, že lidský přístup je ze všech přístupů ten největší, a ráda bych to doprovodila závěrečnými slovy nesmrtelné Fanonovy eseje Černá kůže, bílé masky: „Ó, mé tělo, čiň ze mě vždy člověka, jenž se táže!“ (Fanon, 1952). Neboť je možné se mýlit, avšak nutné je pozorovat a nepřestat se ptát.

Francouzská terminologie a její české ekvivalenty

Les « *affranchis* » ; les « *gens de couleur (libre)* »
mulati, svobodní černoši, vyprofilovala se z nich střední třída

Les « *békés* » ; les « *grand blancs* »
bílá aristokracie na Martiniku, kolonisté či jejich potomci, majitelé plantáží

« *Code Noir* »
Černý kodex

La *habitation*
komplex plantáží a cukrovarů, součást *Plantapolis*

Le « *Hexagone* » ; la *métropole*
evropská část Francie; název podle šestiúhelníkového tvaru státního území

La « *Mère Patrie* »
matka-vlast; používá se také ve vztahu kolonie-kolonizátor

Le *Négritude*
černošství, negerství; hnutí za kulturně-politickou emancipaci černé rasy

Les « *petits Blancs* » ; les *petits planteurs*
bílí správci plantáží či drobní podnikatelé, střední třída

Seznam francouzských zkratk a akronym

CEE (*Communauté économique européenne*)

Evropské hospodářské společenství

COM (*Collectivités d'outre-mer*)

zámořská společenství

CTOM (*Collectivités et territoires d'outre-mer*)

zámořská společenství a zámořská území

DFA (*Départements françaises d'Amérique*)

francouzské departementy v Americe

DOM (*Départements d'outre-mer*)

zámořské departementy

DOM-TOM (*Départements d'outre-mer – territoires d'outre-mer*)

zámořské departementy a zámořská území

DROM (*Départements et regions d'outre-mer*)

zámořské departementy a regiony

Guyana (*Guyane*)

Francouzská Guyana

MIM (*Mouvement indépendantiste martiniquaise*)

Hnutí za nezávislost Martiniku

MIOCT (*Ministère de l'intérieur, de l'Outre-mer et des Collectivités Territoriales*)

Ministerstvo vnitra, zámořských území a teritorií

MOM (*Ministère de l'Outre-mer*)

Ministerstvo zámořských území

OIF (*Organisation internationale de la Francophonie*)

Mezinárodní organizace Frankofonie

PCF (*Parti communiste français*)

Francouzská komunistická strana

PCM (*Parti communiste martiniquais*)

Martinická komunistická strana

PPM (*Parti progressiste martiniquais*)

Martinická progresivní strana

PS (*Parti socialiste*)
Socialistická strana

POM (*Pays d'outre-mer*)
zámořské země

PTOM (*Pays et territoires d'outre-mer*)
zámořské země a území

RUP (*Régions ultra-périphériques*)
ultraperiferní regiony

TAAF (*Terres australes et antarctiques françaises*)
Francouzská jižní a antarktická území

TOM (*Territoires d'outre-mer*)
zámořská území/teritoria

UE (*Union européenne*)
Evropská unie

Zdroje

Knižní publikace

ARENDET, H. 1996. *Původ totalitarismu I–III*. 1. vyd. Praha: Oikoymenh. ISBN 80-86005-13-5.

AUSTEN, R. (ed.) 1969. *Modern Imperialism*. Lexington, Mass: D.C. Heath.

BLANCHARD Pascal, Nicolas BANCEL. *Culture coloniale. 1961-2006. Traces et mémoires coloniales en France*. 2011, N.E. ISBN 9782746730502.

BLANCHARD, P., BANCEL, N., LEMAIRE, S. 2005. *La fracture coloniale: la société française au prisme de l'héritage colonial*. Paris: La Découverte. ISBN 27-071-4659-5.

BONNICHON, Ph., GÉNY, P. 2012. *Présences françaises outre-mer, XVIe–XXIe siècles*. ISBN 978-2-8111-0737-6.

BUDIL, I. T. 2015. *Triumf rasismu: rasová imaginace a zrození moderní doby*. 1. vydání. Praha: Stanislav Juhaňák – Triton. ISBN 978-80-7387-750-7.

BUTEL, P. 2007. *Histoire des Antilles françaises: XVIIe–XXe siècle*. Paris: Perrin. ISBN 978-2-262-02662-2.

CÉSAIRE, A. *Cahier d'un retour au pays natal, éd. Présence africaine, 1956. Cahier d'un retour au pays natale, éd. Présence africaine, 1956*

CÉSAIRE, A. 1989. *Discours sur le colonialisme*. Paris: Présence africaine. ISBN 2-7087-0531-8.

CROSBY, Alfred W. *The Columbian exchange: biological and cultural consequences of 1492*. 30th anniversary ed. Westport, Conn.: Praeger, c2003. ISBN 0275980928.

DORIGNY, M., GAINOT, B., LEGOFF, F. 2006. *Atlas des esclavages: traites, sociétés coloniales, abolitions de l'antiquité à nos jours*. Paris: Autrement. ISBN 978-2-7467-0878-7.

- FANON, F. 2011. *Černá kůže, bílé masky: postkoloniální myšlení I*. 1. vyd. Praha: Tranzit. ISBN 978-80-87259-12-2.
- FANON, F. 1952. *Peau noire, masques blancs*. Réimpression. Paris. ISBN 978-202-0006-019.
- GALLAY, Alain. *Les sociétés mégalithiques : pouvoir des hommes, mémoire des morts*. 2006 ISBN : 978-2-88074-707-7
- GAY, J.-Ch. 2008. *L'outre-mer français, un espace singulier*. Paris: Belin. ISBN 2-7011-4889-8
- GIRARDET, Raoul. *Le Nationalisme français, anthologie. 1871-1914*, Seuil, 1983.
- CHATEAUBRIAND, François-René de. *Paměti ze záhrobí*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. Europa (Academia). ISBN 978-80-200-1992-9.
- CHIVALLON, Christine. *L'esclavage, du souvenir à la mémoire : Contribution à une anthropologie de la Caraïbe*, Paris, Karthala, coll. « Esclavages », 2012, 618 p. ISBN 978-2-8111-0689-8
- JALABERT, L. *La colonisation sans nom. La Martinique de 1960 à nos jours*. 2007. 2008. Paris. ISBN 978-2-84654-135-0
- JAMES, C. L. R. 1963. *Les Jacobins Noirs ; Toussaint l'Ouverture and the San Domingo Revolution*. Vintage Books.
- JOUANNET, E. 2012. *The Liberal-Welfarist Law of Nations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- SAID, E. W. 1978. *Orientalism*. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books. ISBN 03-947-4067-X.
- SAID, E. W. 2002. *Power, politics, and culture: interviews with Edward W. Said*. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books. ISBN 14-0003-066-8.
- SCHMIDT, N. 1994. *Victor Schœlcher et l'abolition de l'esclavage*. Paris: Fayard. ISBN 22-130-3058-8.

SINGARAVÉLOU, P. 2013. *Les empires coloniaux. XIXe-XXe siècle. Points Histoire*. Paris: Le Seuil. ISBN 978-2-7578-2843-4.

TAVERNIER, Yves. *Du global à l'universel. Les enjeux de la francophonie*, Paris, Assemblée nationale, coll. « Les documents d'information de l'Assemblée nationale », no 2592, 2000.

VICTOR, J.-Ch. [avec la collaboration de J. MOREL] a [cartographie A. NICOLAS]. *Le dessous des cartes*. Paris: Tallandier. ISBN 28-473-4823-9.

WALLERSTEIN, I. M. 2011. *The modern world-system*. Berkeley: University of California Press.

WEIL, Simone. *Écrits historiques et politiques*. Paris: Gallimard, 1960.

Elektronické zdroje

Agence Universitaire de la Francophonie. Dostupné z: <https://www.auf.org/>

CORBETT, B. 1995. *The Tale of Bartolome de las Casas*. Retrieved October 24, 2002. Dostupné z: <http://www.hartford-hwp.com/archives/43/025.html>

Olivier Dehoorne, Pascal Saffache et Dominique Augier, « Tourisme, écotourisme et stratégies de développement dans la Caraïbe », *Études caribéennes* [En ligne], 6 | Avril 2007, mis en ligne le 11 septembre 2008, consulté le 14 avril 2016. URL : <http://etudescaribeennes.revues.org/3383> ; DOI : 10.4000/etudescaribeennes.3383

Olivier Dehoorne, Christelle Murat et Nathalie Petit-Charles, « *Le tourisme de croisière dans l'espace caribéen : évolutions récentes et enjeux de développement* », *Études caribéennes* [En ligne], 13-14 | Décembre 2009, mis en ligne le 30 août 2011, consulté le 14 avril 2016. URL : <http://etudescaribeennes.revues.org/3843> ; DOI : 10.4000/etudescaribeennes.3843

Dictionnaire de français Larousse

Dictionnaire de l'Académie Française, neuvième édition (1992-)

TEMPLE, L., MARIE, P., BAKRY, F. « Les déterminants de la compétitivité des filières bananes de Martinique et de Guadeloupe », *Économie rurale* [En ligne], 308 | Novembre-décembre 2008, mis en ligne le 01 novembre 2010, consulté le 12 avril 2016. Dostupné z: <http://economierurale.revues.org/352>

Organisation internationale de la Francophonie. [online]. Dostupné z: <http://www.francophonie.org/>

Le Ministère des Outre-mer. Dostupné z: <http://www.outre-mer.gouv.fr/>

Le Sénat. Dostupné z: <http://www.senat.fr/>

Les Questions fr., 21 déc. 1966, p. 6, col. 5

PALMISTE, Clara. « Le vote féminin et la transformation des colonies françaises d'Amérique en départements en 1946 », *Nuevo Mundo Mundos Nuevos* [En ligne], Colloques, mis en ligne le 05 juin 2014, consulté le 14 avril 2016. URL : <http://nuevomundo.revues.org/66842> ; DOI : 10.4000/nuevomundo.66842

SPECTOR, Céline. « Le concept de mercantilisme », *Revue de métaphysique et de morale* 2003/3 (n° 39), p. 289–309. DOI 10.3917/rmm.033.0289

The United Nations. Dostupné z: <http://www.un.org/>

Vie Publique. Dostupné z: <http://www.vie-publique.fr/>

Seznam obrazových příloh

Příloha č. 1: „*Přemožen a spokojen*“, dobová reklama na čokoládu Félix Potin, 1922.
(Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 2: Pocta funkcionářům a koloniálním úředníkům, kteří zemřeli pro vlast, *Ministère des Outre-mer*, Paris.
(Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 3: *Victor Schoelcher, Aimé Césaire, Liberté-égalité, fraternité*, Fort-de-France.
(Zdroj: archiv autorky)

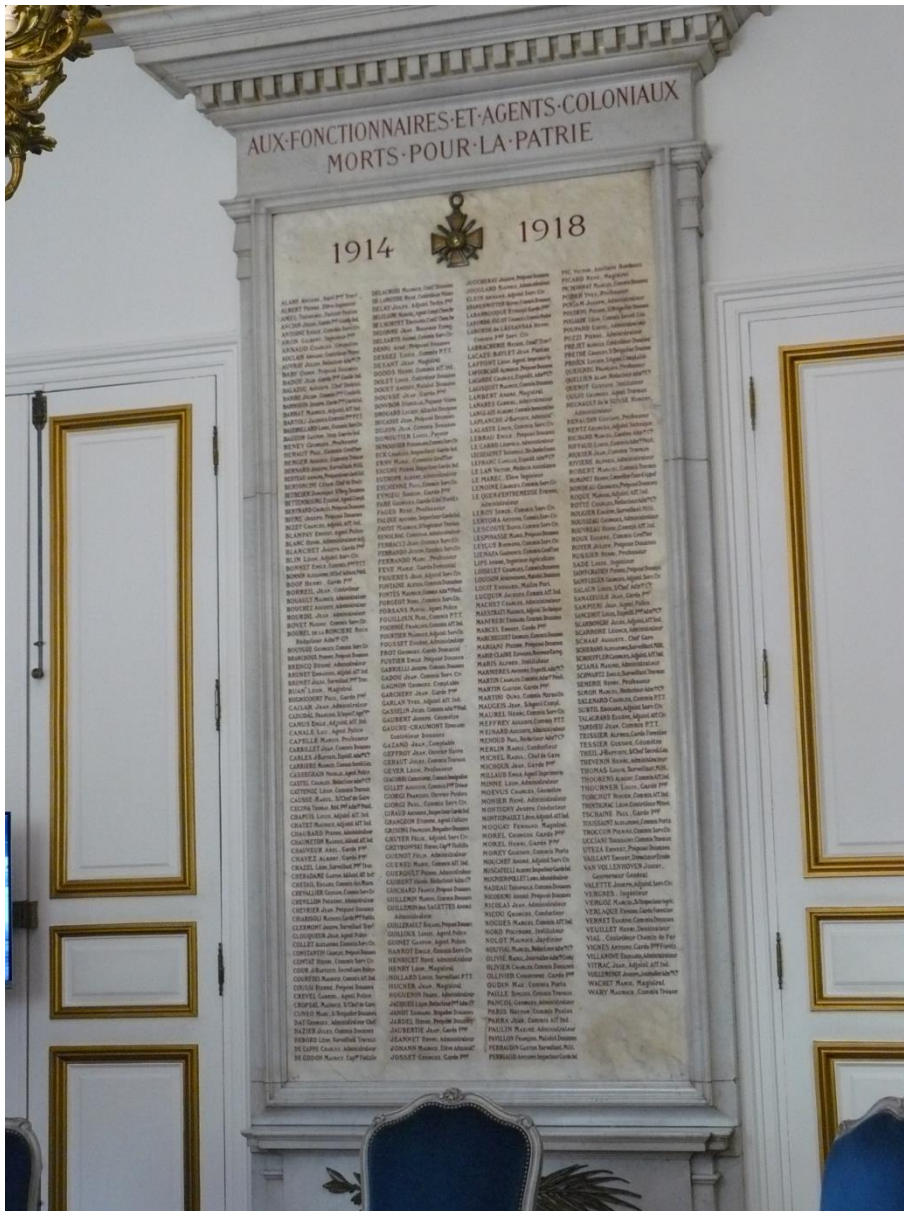
Příloha č. 4: Památník obětí otroctví *Cap 110, l'Anse Caffard*.
(Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 5: Socha císařovny Josefíny, náměstí la Savane, Fort-de-France.
(Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 1: „Přemožen a spokojen“, dobová reklama na čokoládu Félix Potin, 1922.
(Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 2: Pocta funkcionářům a koloniálním úředníkům, kteří zemřeli pro vlast, *Ministère des Outre-mer*, Paris. (Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 3: *Victor Schoelcher, Aimé Césaire, Liberté-égalité, fraternité, Fort-de-France.* (Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 4: Památník obětí otroctví *Cap 110, l'Anse Caffard.* (Zdroj: archiv autorky)

Příloha č. 5: Socha císařovny Josefíny, náměstí la Savane, Fort-de-France.
(Zdroj: archiv autorky)

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Přírodovědecká fakulta
Akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Kateřina MRÁZKOVÁ**
Osobní číslo: **R120639**
Studijní program: **N1301 Geografie**
Studijní obor: **Mezinárodní rozvojová studia**
Název tématu: **Francouzská diplomacie vůči bývalým koloniím a současným zámořským departementům a územím (s využitím post-koloniálních studií)**
Zadávací katedra: **Katedra rozvojových studií**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem diplomové práce je kriticky zhodnotit přístup Francie vůči svým bývalým koloniím a současným zámořským departementům, a sice z pohledu školy post-kolonialismu. V první části práce se autorka bude zabývat diskursem post-koloniálních studií; dále zhodnotí působení francouzské diplomacie, a konkrétně Mezinárodní organizace Frankofonie, od kolonialismu po současnost. Specifická pozornost bude věnována tématům tzv. soft power, jako je kulturní diplomacie, jazyková politika a rozvojová spolupráce. Závěr diplomové práce bude zahrnovat vybrané případové studie.

Rozsah grafických prací: dle potřeby
Rozsah pracovní zprávy: 20 - 25 tisíc slov
Forma zpracování diplomové práce: tištěná/elektronická
Seznam odborné literatury: viz příloha

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Simona Šafaříková
Katedra rozvojových studií

Datum zadání diplomové práce: 14. ledna 2013
Termín odevzdání diplomové práce: 16. dubna 2014

Prof. RNDr. Jurař Ševčík, Ph.D.
děkan

L.S.

Doc. RNDr. Pavel Nováček, CSc.
vedoucí katedry

V Olomouci dne 14. ledna 2013

Příloha zadání diplomové práce

Seznam odborné literatury:

- CÉSAIRE, Aimé a Robin D KELLEY. Discourse on colonialism. New York: Monthly Review Press. ISBN 15-836-7025-4. KADLEC, Jaromír. Francouzština v Africe. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, 501 s. Monografie (Univerzita Palackého v Olomouci). ISBN 978-802-4430-072.
- KESSLER, Marie-Christine. La politique étrangère de la France: acteurs et processus. Paris: Presses de sciences po, c1999, 498 p. ISBN 2724607600.
- ÉTRANGÈRES, Ministère des Affaires étrangères [éd.] par François.. ROCHE .. Histoires de diplomatie culturelle des origines ? 1995. Paris: Documentation Française, 1995. ISBN 2911127005.
- FANON, Frantz a Richard PHILCOX. The wretched of the earth: Frantz Fanon ; translated from the French by Richard Philcox ; introductions by Jean-Paul Sartre and Homi K. Bhabha. New York: Grove Press, 2004, lxii, 251 p. ISBN 08-021-4132-3.
- GIBSON, Nigel C. Fanon: the postcolonial imagination. Malden, MA: Distributed in the USA by Blackwell Pub., 2003, xi, 252 p. Key contemporary thinkers (Cambridge, England). ISBN 07-456-2261-5.
- SAID, Edward W. Culture and imperialism. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books, 1994, xxviii, 380 p. ISBN 06-797-5054-1.
- SAID, Edward W. Orientalism. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books, 1979c1978, xi, 368 p. ISBN 03-947-4067-X.
- SAID, Edward W. Power, politics, and culture: interviews with Edward W. Said. 1st Vintage Books ed. New York: Vintage Books, 2002, xxi, 485 s. ISBN 1400030668.
- VICTOR, Jean-Christophe, [avec la collaboration de Juliette MOREL] a [cartographie Alexandre NICOLAS]. Le dessous des cartes. Paris: Tallandier. ISBN 28-473-4823-9. Agence Universitaire de la Francophonie. Dostupné z: <http://www.auf.org/> France Diplomatie. [online] Dostupné z: [online] <http://www.diplomatie.gouv.fr/en/> Organisation internationale de la Francophonie. [online] Dostupné z: <http://www.francophonie.org/>